

A zöldág állítás egy funkciója: belépni az emlékezetbe¹⁷⁷

Bevezetés

Néhány évvel ezelőtt, 1988. május 1-jén hangyabolyba érkeztem egy mezősi faluban.¹⁷⁸ Sokan, kicsik és nagyok tárgyaltak izgatottan az utcákon. Sok kapu zöldággal volt díszítve. E házak lakói büszkék voltak a kerítésre aggatott díszekre. Néhány ház elé csupasz kukoricakóró, szalmapelyva és fűrészpör került. Ezekben a házakban olyan lányok laktak, akik valamiért elveszítették a legények megbecsülését, tiszteletét. A lányok is, szüleik is virradat óta sietve igyekeztek eltakarítani a kompromittáló jeleket. És kivétel nélkül minden utca megszokott, észrevétlen rendje volt zavarva. Több utcaajtó dróttal volt bekötözve vagy farönkökkel eltorlaszolva. További kapuk kiemelve, a sánca hajítva, udvarokra bedobva, vagy egyszerűen több száz méterre elszállítva. Akárcsak a házak előtti padok.

Az izgalom estig nem csillapodott. Az asszonyok házról házra járva igyekeztek azonosítani a tetteseket. De ők, a „hibásak” egész nap nem jelentkeztek. Egy fárasztó éjszaka után pihentek, cinkosaik pedig némán lapítottak.

Felnőttek, idősek, férfiak és nők azzal fenyegetőztek, hogy rendőrkre juttatják a rendhábortókat. Ám végül senki sem váltotta be a fenyegetőzést. Maradt ki-ki megszégyenülten vagy büszkén. Hisz ami történt, végül is a *közösség hagyománya* volt. Az izgatott beszélgetések közepette kiderült, hogy a lakóközösség minden tagja, a nők is, a férfiak is főszereplői voltak hasonló eseménynek. Ami történt, az az időseknek lehetővé tette régen eltűnt ifjúkoruk csínyjeinek, az elhunyt cimborák emlékének felidézését. Végül, a közösség egyetértett abban, hogy fiatalok a hallgatólagos konszenzus, a hagyomány biztosította jogukat gyakorolták. És ugyanezen hagyomány kényszerítette a lányokat is a fiúk ítéletének elfogadására.

Ami évről évre meglepő volt a falu számára: az alig felserdült legények – igaz, hogy csupán éjszaka – a falu utcáit vették birtokukba. Az utcát – a falu nyilvános terét, ahol ellenőrző szemek kísérik mindenki viselkedését. Ahol sor kerül az aktualitások kicserélésére, megbeszélésére.

---

177 Elhangzott a *Maszk – Átváltozás – Beavatás* témájú konferencián. Siklós. Magyar Néprajzi Társaság – MTA Kutatóintézete – Pécsi Tudományegyetem – Magyar Vallástudományi Társaság. 2004. november 12–14. Megjelent: *A zöldág-állítás egy funkciója: belépni az emlékezetbe*. In: Pócs Éva (szerk.): *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományos közeli megközelítésben*. Balassi Kiadó, Budapest, 2007, 153–188.

178 Detrehemtelep, Kolozs megye. A falunak 1992-ben 519 lakója volt, 134 román, 385 magyar nemzetiségű.

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy rekonstruálja azt a folyamatot, amely során a fiatalok, sajátos stratégiát követve kikényszerítik, magukra irányítják a figyelmet, s a figyelem középpontjában állva – életükben először – különböző nyilvános üzeneteket fogalmazznak meg. Rendre áttekintjük e rituális viselkedés és a kalendárium, a morális értékrend, a lokális emlékezet mint kognitív kontextus, a lokális társadalom, az egyéni státusok, opciók és reakciók, a nemi szerepek mint szociális kontextus, a lokális tér és elemei mint fizikai kontextus szertartásos összekapcsolását. Értelmezésünk szerint a május 1-jei zöldág állítás olyan alkalom, amely az egyént kontextusba helyezi, róla szóló narratívumokat termel, s ezeket behelyezi a közösségi emlékezet repertóriumába, biztosítja e repertórium (s általa a közösség tagjai emlékének) folyamatos felelevenítését, a társadalom szolidaritásának diakrón és szinkrón irányban való alakítását.

A rítus eredete

Az etnográfiai irodalom korai időktől számon tartja a zöldág állítását. Dömötör Tekla Temesvári Pelbárt 1502-es feljegyzését tekinti az első leírásnak. A szokás eredete Fülöp apostol angyalok általi megmentéséhez, vagy pedig Jakab vértanúságához kapcsolódik. A szerző Temesvári Pelbárt ezzel egyidőben villantja fel az „ősidőktől” gyakorolt május elseji erdő- és ligetbeli szórakozásokból való eredeztetés lehetőségét (Dömötör 1983a: 132–133). A magyar irodalomban emblematikusan átvett eredeztetést Réső Ensel Sándor foglalta össze. „Sz. Jakab és sz. Fülöp, midőn térítgetni jártak, útitársuk lett Valburga nevű szűz hajadon; ezt ebbeli cselekvényeért a pogányok tisztátalan személynek nyilvánították, s rágalmazták. A leány azonban, hogy elűzze a gúnyolódókat, elővette vándorbotját, letűzte a földbe, előtte letérdepelt, imádkozott, s erre alig múlt el egy-két óra, midőn a pogányok szeme láttára [a] leszűrt bot kizöldült. Ez volt sz. Jakab apostol napja virradójára [május 1-jén]. Nőtlen ifjak ez időtől ez okon szoktak magas zöldfát jó magaviseletű hajadonok ablaka előtt felállítani, mégpedig, ha lehet, észrevétlenül.” (Réső Ensel 1866: 198.) A májusfa állításának másik eredeztetésére Bálint Sándor hívta fel a figyelmet. „A föld termékenységének istennője a rómaiaknál Maia volt, a *május* hónapot róla nevezték el és neki szentelték. A római kalendárium hatása alatt a nyugateurópai népeknél ez a tavaszi ünnep május első napjához, néhol pünkösdhöz rögzítődött.” A jeles nap szertartásai részben éroszt és termékenységet stimuláló (sportvetélkedő, esővarázslás, vegetációval felújított kapcsolat, női mulatozások), másrészt gonoszűző funkcióval rendelkeztek. (Dömötör 1983b: 150–154.)

Az első források idealizáló képbe merevítik a szertartást. Eszerint a gondtalan ifjak derűsen hajtják végre tavaszi kötelezettségeiket. Ahogyan Ipolyi Arnold fogalmaz: „*Első májusban* a virágzó nyárfák képében hozatik be a nyár” (Ipolyi 1854: 539).

A zöld ágnek a szertartásban való szerepeltetésére különböző magyarázatok születtek. A pogányok kioltani szerették volna a Hierapolisba érkező Fülöp apostol életét. Ezért, azonosítás végett, zöld gallyakkal jelölték meg azt a házat, amelyben

megszállni készült. Az éjszaka folyamán azonban az angyalok minden kapura zöld ágakat tűztek. S így ellenségeik nem találhattak rá az apostolra. (Temesvári Pelbárt, idézi Dömötör 1983a: 132.) Más értelmezés szerint a faágak Fülöp és Jakab keresztfán elszenvedett vértanúságára hivatottak emlékeztetni (Bálint 1977 I.: 330). További értelmezés szerint a május hajnalára kizöldülő fa a szentéletű lány tanítvány ártatlanságának bizonyítéka volt (Bálint 1977 I.: 330).

Magyarországban a 15. században már szokás volt a házak zöld lombokkal való díszítése (Dömötör 1986: 51). A zöld ágak széthordása, lányos házak kapuin való elhelyezése különböző tavaszi napokhoz kapcsolódik. A magyar és középkori nyugat-európai források alapján Dömötör Tekla a zöld ágak beszerzését a május 1-jén és pünkösöd napján tett kirándulásokhoz köti.¹⁷⁹ A barcasági Hétfaluban a 19. századig *április 24-én* hordozták szét a zöldágakat. Apácán és Ürmösön ma május 1-jén, Barcaújfaluban és Krizbán pedig pünkösdkor díszítik fel a leányok kapuját (Seres 1984: 407).

A májúsfnak nevezett ágak *május 1-re* virradólag történő széthordása az egész magyar nyelvterületen ismeretes (Dömötör 1983a: 133).¹⁸⁰ Réső Ensel Sándor 1866-ban számolt be arról, hogy a koloni legények a kocsmában gyülekeznek össze, s italozás közben megválasztják a „szomorú királyt”. A király szomorú és komoly arckifejezéssel, fakardos örk és zeneszó kíséretében házról házra jár, s pénzt gyűjt a májusfaállításért. (Réső Ensel 1866: 199.) Róheim Géza tudomása szerint a Dunántúlon az erdőre kigyülekező legények az egész éjszakát énekléssel és tánccal töltik. A feldíszített fa lopott nyírfa, a díszítésre szolgáló pántlikát előzetesen a lányok adják. Somogy megyében a falu számára egyetlen májúsfnát állítottak, a templom elé, s azt pünkösöd hétfőjéig állni hagyták. (Róheim 1925: 281–282.) A gyimesi falvakban (Hárompatak) a május elsején állított zöldágot Jakab-ágnak nevezik. A legények egyedül járkák éjszaka az erdőt, keresik a legszebb fiatal fákat, elsősorban ezüsfenyőt. Egy lány udvarára csak egy fa kerül. Ha már állítottak, a lány következő hódolója nem állít újabb fát. Gyepecén a lány 3-4 fát is kaphat. A fa elhelyezése csendben történik. A vénlányok kapuja elé szárazágot állítottak (Tomisa szerk. 2003: 93–94). Tasnád környékén a legény május elsejére virradólag szerezte be, díszítette fel és helyezte el az előre kiszemelt fát. Ez lehet virágzó cseresznye-, meggy-, vadkörte-, madármeggyfa, oltott orgona, nyárfa, jegenyefa, gyertyánfa (Lakatos-Bakó 1983: 151–153). Korondon a legények vadcseresznyefát állítottak szeretőjük háza elé. Amelyik lánynak még nem volt komoly udvarlója, az rokon vagy szomszéd legénytől kapott ágat. A díszítetlen kapu ugyanis szégyennek számított. Ugyanakkor a helytelen magaviseletű lány kapujára száraz töviságot aggattak, s azt rongydarabokkal aggatták tele. Az utóbbi évtizedekben az ágállítás gyerek szokás-sá változott át (István 1994: 239). A Homoród menti falvakban a lányok kapujába

---

¹⁷⁹ Egyik forrás szerint József nádor nádorrá választása emlékére 1795-től kezdődően a nádorkertben ('palatinális erdőcskében') szervezett mulatságok formájában folytatta a hagyományt (Dömötör 1983a: 133).

¹⁸⁰ Lokális és regionális szokásleírásokban: Horváth I. 1971: 120, Vasas–Salamon 1986: 151–152.

nyírfaágat állítottak. A büszke, rátarti, dőlyfös lányok kapuját száraz kóróval, ganés seprűvel jelölték meg (Pozsony 2000a: 250).

Kalotaszegen a fiatalok *virágvasárnap* mennek ki az erdőre zöld ágakért, virágért. Az ágakat a templom díszítésére használják, amennyiben ezen a napon zajlik a konfirmáció (Vasas–Salamon 1986: 174).¹⁸¹

Gyakori a zöldágak *húsvét*ban történő széthordása. Róheim Géza a Nyárad vidékéről említi a szokást (Róheim 1925: 283). Bálint Sándor Részó Ensel Sándortól idézi a 19. századi székelyföldi gyakorlat leírását, miszerint a férfiak, legények és fiatal házasok húsvét éjszakáján a templom melletti temetőben gyülekeztek, imádkozás után bejárták a falu határát, felújították a határjeleket, megtisztították a forrásokat. A legények útjukról fenyőágakat hoztak magukkal, amit kedvesük kapujára rögzítettek (Bálint 1989: 286). Szintén a Nyárad vidékéről írja Bálint Sándor, hogy „minden valamirevaló székely legény kötelességének tartotta, hogy húsvét napjára virradóra kedvesének kapujára vagy más feltűnő helyre szép fenyőágat tűzzön” (Bálint 1989: 31). E falvakban az első világháború előtt rendszeresen, később szórványosan zajlott a határkerülés. A húsvét előtti este az avatandó legények, a besorozott nagylegények, a fiatal házas és idős férfiak együtt indultak el a falu határába. A határkerülés befejeztével a felnőttek hazatértek, a legények az előkészített fenyőágakat hordták szét a leányos házakhoz. Ágat minden leánynak tenni kellett. Akinek szeretője volt, az egész éjjel őrizte a felállított ágat, nehogy valaki eltüntesse vagy megcsúfolja. Reggel egy megválasztott tisztségviselő ellenőrizte, hogy minden rendben legyen. Az ágak napok óta be voltak szerezve, s a lányok segítségével feldíszítve egyik legény udvarán vártak a szétosztásra (Barabás 1980: 204, 208). Havadon húsvétra virradó éjszakán máig feldíszítik a leányok kapuját. „Minden ház kapujára vagy kerítésére szegeztek egy-egy fenyőágat, s utána lefeküdtek. A lányos házak kapujára nem ágat, hanem fenyőhegyet szegeztek vagy növendék fenyőfa csúcsát, amelyet a legénynek pénzért kellett megvennie a fenyőerdő tulajdonosától.” Élő gyakorlatként említhetjük azt a gerneszegi példát, mely szerint húsvétra virradólag csecsemőkortól kezdve minden lánynak virágcsokrokat ajándékoznak szomszédai, rokonai, barátai. A csokrokat ünnep reggelére az apa egy, a kapu fölé emelt tartószerkezeten állítja ki. A virágcsokorért a locsoló legények egyenként 3-5 festett tojást kapnak.¹⁸²

Tessedik Sámuel a *pünkösdi* templomi májusfaállítás szertartását mutatja be (Dömötör 1983a: 133). Hasonló szokásról van tudomása Róheim Gézának is: akár-csak Bálint Sándornak (Bálint 1989: 341–342). Havadon a húsvéti fenyőállítás után pünkösdi éjszakáján újabb virágos májuszfat állítottak a leányok kapujába (Nagy O. szerk. 2000: 339). Krizbán a zöld ágakat pünkösdi előtti nap késő délutánján szállították be a faluba, egyik legény házához. Ugyanitt fogadott zenéssel mulattak éjfélig, akkor indultak el a kapuk feldíszítésére (Seres 1984: 407). A májusfa pünkösdben való elhelyezését Pozsony Ferenc szász szokásként mutatja be (Pozsony 1998: 222). Pünkösdi szombatján hordták szép a zöld ágakat Dedrászéplakon is (Pozsony

181 A virágvasárnapi ágszentelés vallásos hagyományai: Bálint 1989: 196.

182 Saját gyűjtés.

1998: 57). Zselyken szintén ezen az éjszakán állították fel az ágakat. A leányok mellett viszont ágakkal díszítették a legényegylet tisztségviselőinek, a falu előljáróinak kapuját (Pozsony 1998: 58). A gyimesi falvakban a családtagok a csíksomlyói búcsúról zöld nyírfaágot visznek haza (Tomisa szerk. 2003: 94).

Barcaújfaluban a legények három egymás utáni *vasárnapon*, rendre orgonával, nyírfával és meggyvirággal díszítették fel a leány kapuját (idézi Pozsony 1998: 49).

Több településen van szokásban zöld ágak a *lakodalom idejére* való felállítására. A barcasági Hétfaluban a legények mind a vőlegény, mind a menyasszony házánál 2-2 csetenyét, fenyőt állítanak fel (Seres 1984: 129). Csíkszentdomokoson a fenyőket a lakodalomba meghívott legények szerzik be. A vőlegény udvarára 4 fát állítanak, kettőt a ház elé, kettőt a bejárathoz. A menyasszony háza elé pedig csupán kettőt. A fenyőknek nagynak (6–10 m), arányosnak és egyforma magasságúnak kell lenniük. Ezért is kiválasztásuk sokszor egy egész napot vesz igénybe. A felállított fákra állandóan vigyázni kell, nehogy megcsúfolja valaki (Balázs L. 1994: 245–246).

Réső Ensel Sándor a szokás érdekes elhajlásáról számolt be. Forrásai szerint a városi polgárság elfordul a szokás gyakorlásától. Mindössze a mészárosok emeltek ilyen fát a húst tőlük vásárló fehérnépek számára (Réső Ensel 1866: 198).

A rítus funkciói

Bálint Sándor írja le, hogy a tavaszi zöldágnak *mágikus*, védelmező (apotropeikus) hatása volt. A kézdíszéki Árkoson a kidíszítetlen kapura az ördög állította fel a maga ágát (Bálint 1977 I.: 331). Róheim Géza tudomása szerint a székeleyek a májusfát a tűzhelyen elégették, hogy az éhezés elkerülje a házat. Ugyanitt a májusfa ágaival a kutat megkoszorúzták, a szárazság elhárítása végett (Róheim 1925: 282). A pünkösdi ághordás azonban egy más jellegű szertartás, a *legénykirály és legénykirályné* játékos, tréfássá vált választásának keretébe illeszkedik (Dömötör 1983a: 134).¹⁸³ Több helyről dokumentált a *vallásos avatórítus*, a konfirmáció szertartása keretében történő ághozás, a bejárat és a templom zöld ágakkal való díszítése. A tavaszi zöldágas alakoskodás célja az *eső- és termékenységvarázslás*. Katonában, Mezőköbölkülton a *zöldturka*, a *páparudá* egy pásztor volt, aki zöld ágakba öltözve haladt a nyáj előtt, s fogadta a rá zúdított vizet. A locsolás a juhok bőséges tejhozamát kívánta biztosítani. Apahidán egy legény áldozócsütörtökön öltözött zöldturkának, s zenés kíséretével házról házra járt, hogy a tavaszi termékenységet biztosítsa. Több faluban alkalomadtán, tavaszi-nyári szárazság idején szerveztek zöldágas felvonulást (Kós 2000 II.: 248–249). A mezőségi Botházán néhány évtizeddel ezelőtt a tejbemérés napján öltöztettek *papálugárt* (Zsigmond Gy. 1999: 104). Orbaiszéken a 20. század közepéig gyakorolt esővarázsló rítusra húsvét hétfőjén került sor. A legé-

---

183 Az időszaki király választása a a szakrális királyáldozással van összefüggésben. Ennek Európában három időpontja van: Rex Saturnalis, húshagyó, pünkösöd (Dömötör 1983a: 135). Etnológiai irodalma: Frazer 1995: 155–180, Ipolyi 1854: 302–306, Róheim 1925: 294–308, Dömötör 1983a: 134–138.

nyek egy szánt zöld fenyőágakkal borítottak be, s egyikük e sátor alá rejtőzött el. Főként a lányos házak, de általában minden vendégfogadó család udvarára beálltak, s ott boldog ünnepet, egészséget, gazdag évet kívántak. A locsolkodás kölcsönös volt (Pozsony 2000b: 21–30).

A májusfának a lány háza előtti elhelyezése *a lány nagylányszámba vételét, avatását*, nagylányként való elfogadását jelenti (Ujváry 1975: 29, Tárkány Szücs 1981: 171). Ilyen értelemben a májusfa állítása egyike azon rítusoknak (konfirmáció, táncbemenés, kiöltözés), amelyek a lány eladósorba kerülését jelzik. Az 1930–1940-es években Kalotaszeg falvaiban a szokás ennek kifejeződéseként jelent meg (Kresz 1949: 8).

Ezen belül a zöld ág állítása *a szerelem kinyilvánításával* van összefüggésben. Az Ipoly vidékén a fára aggatott kendőket és szalagokat lelövöldözték, s közben a legény kikiáltotta annak a lánynak a nevét, aki tiszteletére a lövöldözést elkövette (Róheim 1925: 282). Bács-Bodrog megyében a pünkösdkor felállított májusfára a lányoktól kapott szalagokat kötötték fel. A hétfő délután ledöntött fáról a legények versengve igyekeztek megszerezni kedvesük szalagját, amit a lányt meglátogatva adtak át. Ha a lány viszonzta a legény érzelmeit, neki ajándékozta jegyét (Róheim 1925: 283). A gyimesi falvakban a lány megtudakolja hódolója kilétét, másnap házukhoz hívja, süteménnyel és borral kínálja meg (Tomisa szerk. 2003: 94).

Értelmezésünk szerint a szertartás strukturális eleme *a legények elkülönülése, a határ bejárása, az utca kisajátítása, az alkoholfogyasztás és a véleménynyilvánítás*. Ezek együttesen a férfiszerep felvételét, megélését és kommunikálását valószínűsítik meg.

A férfiszerep felvétele és gyakorlása

A legényavatási rítusok áttekintését, rendszerszerű vizsgálatát Szendrey Ákos kezdeményezte. Számtalan adatra épülő tanulmánya különíti el az ital fogyasztással, fizikai erőpróbával (emelés, bírok), botcsapással, földhöz veréssel, levegőbe emeléssel, kereszteléssel történő avatást. Az esetek döntő többségében az avatás a teljes legénység jelenlétében történt, a felavatandó legényt viszont egyetlen, általában keresztapának nevezett idősebb legény vezeti be a seregbe. Az avatás során a legénynek viselkedési szabályokat hoznak tudomására. Ettől kezdve joga van az udvarláshoz, a kocsmá látogatásához, az éjszakai rendezvényekben való részvételhez (Szendrey Á. 1952).¹⁸⁴ Kiskapusi tapasztalatai alapján a legénykoron belül Faragó József több életszakaszt különített el. Konfirmálás után, sorozás előtt a legény a csoportban élte meg szociális életét. Szabad időben legénytársaival volt együtt. Táncban, fonóban, legényestéken a lányokkal futó és váltakozó kapcsolatot tartott fenn. A sorozástól kezdődően azonban komolyan kezdett udvarolni. A leányokkal való kapcsolatban tapasztalata egyre nagyobb, s e kapcsolat egy leánnyal egyre személyesebb. Lesze-

184 A legényszervezetek irodalmát Tárkány Szücs 1981: 173–178 foglalja össze.

relés után az udvarlás intenzívvé vált, s hamaros házasságkötéssel ért véget (Faragó 1978: 222–223). Újabb tanulmányában Faragó József ilyenképpen határolja körül a *nagylegények* szociokulturális rétegét: „A *nagylegények* vagy egyszerűbben *legények*, a falunak a konfirmációval és a *leginyavatással* kezdődő, majd a házassággal záruló férfinemzedékei. Gyűjtőnevük: a *legénység*.”¹⁸⁵ A legénykor az egyén életében mintegy 10 évet fog át, 14–15 évtől kezdődően 25–26 évig. Konfirmáció előtt a fiúgyermek elfogadott, de lazán szervezett formában vesz részt a közösség életében. Házasságkötés után (*fiatalember*) pedig már csak szórványosan, mintegy vendégként részese a legények szervezkedéseinek.

A legényszervezetek a fiatalok elkülönülése, s e férfitársadalom szolidáris és hierarchikus szervezettsége alapján működnek. Kalotaszegen a legényszervezetek meglétéről, ezek vezetőinek a legények életének szervezésében játszott szerepéről a néprajzi irodalom a 19. század közepétől folyamatosan értekezett.¹⁸⁵ Az alsórákosi *sereg* szintén a legények téli szerveződése volt, amelyet *előljáróság* irányított. A tisztségviselők: a *legénybíró*, a *szószólók*, a *gazda*, az *inasok*, a *sáfárok*, a *kántor* és a *póc*. Ez utóbbi feladata volt a konfirmálatlan gyerekek seregtől való eltávolítása (Imreh B. 1978). Mezőköbölkülton a konfirmációtól kezdődően a fiú a *legények*, a lány a *lányok sorába tart*. A fiú a *főkezes* segítségével kerül be a legényszervezetbe. A legények vezetőit a húsvéti tánc idején választják meg. Kecseden a kezeseket *újkirályoknak* nevezik, s ők ítélik meg a kihágást elkövető társaik felett (Kós 2000 II.: 257–258). Makfalván a legényeket a kántortanító hívta össze a református iskola egyik tantermébe, ahol *bírót*, *jegyzőt*, *pénztárost* és *nyolc hűtest* választottak meg (Makkai–Nagy 1993: 175). Nyárárdmentén, a Kis-Küküllő vidékén a tavaszi határkerülés, az ezt közvetítő zöldágazás és a hajnalozás idejére vezetőséget választottak, a fegyelem fenntartása, a fiatalok viselkedésének ellenőrzése, a kikapások büntetése végett. A határkerülést a *király*, az *ítélőbíró*, a *csapómester*, a *sereghajtók*, az *oldalvédők*, a *csendőrök* és a *felvigyázók* irányították. A zöldágazás és hajnalozás idejére pedig *vőfélyeket*, *csapómestereket*, *öntözőket*, *valamint korsóst* és *kosarast* választottak (Barabás 1980). A Homoród menti falvakban a legények közös programjait a választott *kezesek* vagy az *öreglegény* szervezték és irányították (Pozsony 2000a: 243–244). Felső-Háromszék falvaiban a húsvét vasárnapján lezajlott határkerülés legényavató, preventív és vallásos funkciókat öltött magára (Pozsony 2000b: 38–47). Összefoglaló munkájában Pozsony Ferenc 27 erdélyi településről jelzi a legényegyletek meglétét. Következtetése, hogy a szervezeti élet archaikus és középkori céhes eredetű szokáselemet olvasztott magába (botozás, vesszőzés, erő- és ivópróba). A legények ideiglenes elkülönülése, tömörülése általánosnak tekinthető tendencia. A szervezett egyesületi élet létrejött a 18. századra tehető, s nagymértékben a *szász Bruderschaftok*nak tulajdonítható. Az egyesület vezetőjét *öreglegénynek/nagylegénynek*, *legénybírónak*, *elsőlegénynek* nevezték (Pozsony 1998).

185 Ennek irodalmát Faragó 1981 közli. A továbbiakban hivatkozás történik Faragó 1981, Csete 1960, Kresz 1949, Makkai–Nagy 1993 munkájára. Az *elsőség* szerepének gyakorlását elemzi Salamon 1979.

A legényszervezetek az egymást sűrűn követő téli ünnepek idejére szállást béreltek (Déván: Makkai–Nagy 1993: 78). Magyarlapádon a szülők ide vitték gyerekeiknek az ételt. A legények csupán az istentiszteletre és a lányokhoz távozhattak el a legényszállásról. A kevés szabad időt a földre szórt szalmára feküdve, ruhástul töltötték el (Makkai–Nagy 1993: 26).

A legényavatás egyúttal a generáción belüli szolidaritás intézményesítését is lehetővé tette. Sokfelé ekkor történt meg a *komaság* megalapozása.¹⁸⁶ A kalotaszegi Kiskapuson az ugyanabban az évben születettek halálukig *egykorinak* szólították egymást, s egymás gyermekének megkeresztelése által *komákká* váltak (Faragó 1978: 222). Magyarón a legényavatás alkalmával a barátok karjukat egybefűzve poharat ürítve *komásodtak el*, s ettől kezdve (a második világháború utáni évekig) már nem tegeződtek, hanem *keedezték* egymást. A komasági viszonyt később kereszteléssel is megerősítették (Zsigmond–Palkó 1996: 311). A magázódásra való áttérés más vidéken is ismert volt (pl. Menyhén, Ácson – Szendrey Á. 1952: 368). A kalotaszegi falvakban a legények közötti szövetkezés a *legénykori komaság*, vagy *ked-komaság* volt, amely nem esett egybe a *keresztkomasággal*, a szerusz-komasággal (Vasas–Salamon 1986: 181–184). A barcasági falvakban a magyar legények román ismerőseik közül választottak egy *fortátot* maguknak, akit később keresztapának is meghívtak (Seres 1984: 418).

Az utóbbi időben, az 1970-es évektől kezdődően a legény- és leányavatás családi ünneppé változott. A konfirmáció templomi szertartását sok vendéggel elköltött családi ebéd követi (Havad, Korond) (Nagy Ö. 1980: 200–201, István 1994: 234).

Bár a legényszervezetek formális szerveződése, a legényavatás rítusa évtizedek óta kimaradt, a generációs és nemi szerep megélése és kinyilvánítása különböző alkalmakkor, néhány viselkedési formában termelődik újra.

A határ bejárása, a határ birtokbavétele

A gazdasági-gyűjtögetési szándékú cselekvéseken kívül alig vannak a település határára irányuló tevékenységi formák. Ezek egyike a zöldágazás felkínálta *határjárás*, a településtől való eltávolodás, a település határában való bolyongás, szórakozás. Néhány részletes leírás azt bizonyítja, hogy funkcióinak köre nem merül ki a zöldág beszerzésében. Vasas Samu a zöldág állítását a fiatalok „önálló megnyilvánulásai” egyikeként tartja számon. Ő számol be arról, hogy a kalotaszegi Mákón három generáció vonul ki az erdőbe. A 10-12 éves fiúgyermekek délután hat-nyolc óra körül indulnak el. A határban kiabálnak, játszanak, énekelnek. A magukkal vitt kis fejszékkal annyi zöldágot gyűjtenek össze, amennyit a hátukon elbírnak. A vidámságba belefeledkezve sokszor a határon estelednek. Ekkor kerülnek elő a játék és izgalom további forrását képező eszközök, a zseblámpák. Az este leszálltával érkeznek ki az erdőbe a nagyobb, 12–18 év közötti legények, akik igyekeznek ráijeszteni

186 Alsó-Muraközben a szokás a *testvéresülés* néven ismert (Tárkány Szücs 1981: 171).

az elesteledett gyerekekre. Majd a 18 évnél idősebb legények is elindulnak. Ők már ló- vagy bivalyszekérrel jönnek, s terebélyes fákat vágnak ki. A szekérbe csalánt, tövist, száraz szénát is gyűjtenek (Vasas 1993: 91).

A határ tavaszi bejárása hagyományos rítus, amelyre a felnőttek jelenlétében került sor. A Nyárad menti falvakban az első világháború előtt rendszeresen, később szórványosan zajlott a határkerülés. A húsvét előtti este az avatandó legények, a besorozott nagylegények, a fiatal házas és idős férfiak együtt indultak el a falu határába. A határkerülés befejeztével a felnőttek hazatértek, a legények az előkészített fenyőágakat hordták szét a leányos házakhoz (Barabás 1980: 204, 208).

A két világháború közötti időszaktól kezdve rendelkezünk sűrű utalással a május elsején a falu határába, rétre, erdőbe szervezett kirándulásokkal. Dextrászeplakon a majálist a legényegylet szervezte meg az erdőszélen (Pozsony 1998: 57). Ezt a napot a határba tett kirándulás tette emlékezetessé Halmágyon, Nagymohán, Székelyderzsén, a Homoród mentén, a Barcaság falvaiban, Sóvidéken, Szászrégen környékén, a Szilágyságban is (Pozsony 1998: 226–228). Detrehemtelepi gyűjtésünkön derült ki az, hogy az 1980-as évektől a május elsejét megelőző és követő éjszakára a fiatalok, fiúk és leányok sátrakat is felhúznak a falu erdejének a falutól legtávolabb eső részében, s az éjszakákat is ott töltik. 2003. május 1-én Detrehemtelepen a fiatalok két csoportban vonultak ki az erdőre. A 10–14 és a 15–18 évesek. Szalmakrumplit, rostonsültet készítettek. 1989 előtt a felnőttek is (különösen a traktorállomás alkalmazottai) az erdő mellett gyülekeztek. *Szegény Gyuri mindig ment Záró,^a traktoristákkal, vótak az autók, egy-egy zsák halat hoztak, 1-2 báránt vettünk, vittük ki a grátar-sütőt s ki az erdő széjén. Sütöttük. Hát nem lehet azakat elfelejteni.*¹⁸⁷

A határ bejárásának a legeltetésen, a munkavégzésen kívül egyéb alkalmi is vannak. A nyulászás, a halászat, a madártojásgyűjtés, a hóvirág-, ibolyagyűjtés, a gombászás, a sízés, a szánkózás mind olyan alkalmak, amelyek a közvetlen természeti környezet felfedezését szolgálják. A természetjárás vitathatatlanul ugyanúgy a környezet, a határ, a határhasználat, a határvonal megtanulásával van összefüggésben, mint az intézményesítetten gyakorolt tavaszi határjárás (Scheiber 1955, Szabó T. A. 1956, Takács 1987: 151–195, Barabás 2000, Pozsony 2000b). A kalotaszegi falvakban virágvasárnap délután a fiatalok az erdőbe mentek virágot, főleg kakasmandikót szedni (Vasas–Salamon 1986: 134). Jegenyében a legények nagyszombat éjjelén, 12 órakor indultak el a határ bejárására (Vasas–Salamon 1986: 137). A Homoród vidékén pünkösdi vasárnapján mezei ünnepséget, vetélkedő játékokat szerveztek (Pozsony 2000a: 250). A barcasági falvakban tavasszal a legények csoportosan mentek az erdőre hóvirágért (Seres 1984: 381).

---

¹⁸⁷ Péter Györgyné Simon Ibolya sz. 1945. Detrehemtelep, 2003. május 1.

Az utca birtokbavétele

Az utca köztér, a nyilvános (hétköznapi és ünnepi) szféra tartozéka, amely folyamatosan ellenőrzés alatt áll. Állapotának, tisztaságának megítélése a közösség hatáskörébe tartozik. Rendjének felborogatása, a rendetlenítés, a szemét szétszórása olyan szertartásos viselkedés, amelynek egyidőben célja a figyelmeztetés, az értékelés, a vélemény tüntető jelzése, valamint az ítéletet kinyilvánító személy társadalmi pozíciójának kinyilvánítása.¹⁸⁸

A tér rendjének felforgatásáról számtalan élménybeszámoló szól. Terepmunkánk győzött meg arról, hogy majd mindenki hordoz ilyen jellegű élményeket és emlékeket, illetve mindenki szereplője hasonló történeteknek. A férfiak szívesen beszélnek a fiatalon elkövetett akcióikról, a felnőttek a házukat, a gazdaságukat a fiatalok részéről ért agresszióról. Mind a rendetlenítés, mind annak elszenvedése olyan történés, amelynek célja a figyelemnek személyekre való ráterelése, olyan beszédalkalom kikényszerítése, amelyben a szó óhatatlanul ráterelődik bizonyos személyekre, személyek közötti kapcsolatokra. 2003-as detremhemtelepi teremunka során az 1953-ban született K.S. élénken adta elő egyik legénykori kalandját. Miután három kapura ágakat állítottak, egyik leány kapujára dőglött hörcsögöt kötöttek fel. A résen lévő édesapa fejszével üldözőbe vette a legényeket, akik a falutól egy km-re lévő nádasban kerestek búvóhelyet. Felesége hasonló lelkesedéssel mesélte, hogy egyik elmúlt évben a fiúk olyan nagy ágat vágtak leánya számára, hogy nem tudták a kerítéshez rögzíteni, ezért a virágoskertbe hajították, tönkretéve a virágágyásokat. Szomszédságukban máig derűtséget kelt, ha felemlégetik, hogy szomszédjuk, S. évekkel ezelőtt egy, a lakásától mintegy 2 km-re lévő völgyben találta meg szekerét. Az 1945-ben született, a faluba férjhez jött P.I. végigsorolja az emlékezetes kalandokat. Ezek sorából derül ki, hogyan léptek a falu nyilvánosságába az egyes évjáratok, kik voltak az évjáratok kezdeményező egyéniségei, hangadói, tréfamesterei. A fiatalon, közvetlenül a leszerelés után elhunyt R. emlékét többek között a május elsejére virradó éjszakai csínytevése is őrizte meg. Rendhagyó módon egy juhaklot költöztetett fel a diófa tetejére. P.I. leányának csupasz kórót¹⁸⁹ is szórtak a ház előtti lugásra. Ugyanakkor P.I. a még kislány, ágra nem jogosult lányunokája számára maga tűzdelte tele apró ágakkal kerítésüket. Egyik évben három lány háza elé került csupasz kóró. Amint kiderült, ők voltak azok, akik a középiskolában való továbbtanulást választották, s bentlakásban lakva kiszakadtak a fiatalok köréből. Egyik évben a legények egy gyermektelen házaspár házatáját szórták tele pelyvával.¹⁹⁰

188 Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a rendetlenítésnek egyéb rituális alkamai is ismeretesek. A farsang idején a házba betérő maszkurák az udvaron, a tornácban és a házban borogatják fel a rendet. E rituális viselkedés példái: Havadról Nagy O. 1990: 160–170, Aranyosszékről Keszeg 1996: 233–234. Mircea Eliade heremeneutikai elemzése a rendetlenítést a kozmogónia évenkénti megismétlése előtti fázisnak tartja, a régi rend megsemmisítésének (Eliade 1987: 69–72). Nem szándékunk ezen értelmezés érvényesítése.

189 Tájszóval: csurdékóró. Jelentése: az állatok által lecsupaszított száraz kukoricaszár.

190 A néprajzi irodalom, sajnos, a lokális társadalom perszonális kódját, interperszonális kommunikációs struktúráját nem örökíti meg, amelyet valójában a rítus aktivizálni hivatott.

A Hortobágy vidékén a legények május elsejére virradólag rendetlenítettek. A kocsit szétszedték, az öltetön állították össze. A kiskapukat szétszedték, összecserélték. E tréfás szórakozás ismert volt április elsején, korábban pedig a farsang időszakában (Barna 1979: 106). Szintén a zöldág állítás idején borították fel a falu rendjét a Homoród menti falvakban is. Bekötötték a kapukat, a szekeret szétbontották, a csűr padlására költöztették fel, esetleg az ökörrrel együtt (Pozsony 2000a: 250).

A szokás kalotaszegi változatát Vasas Samu és Salamon Anikó mutatja be. Szilveszter éjszakáján „a szolgál után mentek régen a legények, ostoraikat pattogatva, angyalozni, vagyis megviccelni azokat a gazdákat, akiknek lányuk volt: levették az utca kapukat, és elvitték a lány szeretője házához vagy bedobták a patakba; szétbontották a szekeret, és felvitték a pajtahíjra vagy diófára és ott összerakták.” Inaktelken „az utcaajtó fedeléről vagy a nyári konyháról leszedik a cserepet, vagy a kint hagyott fonalat felmotollálják a kerítésre, a házak ajtaját kenderrel torlaszolják el.” (Vasas–Salamon 1986: 105–106.)

„Osztán vótak olyan szokások, hogy akinek vót szeretője, annak kicserélték az utcaajtóját. Elvitték annak a házához, aki hozza járt, s annak az ajtaját visszahozták emehhez. Később osztán jött vastagabban ez a vicc, ha szerette, ha nem szerette, elvitték a kisajtót a szomszédhoz. Sokszor elvitték a patakba, a híd alá, vagy elvitték a másik falu végére. Aztot élvezték, hogy mindenki jár az ajtója után, hogy tudakolja meg, honnan hozza vissza. Emiatt nem vót miér haragudni, mer szokás vót. S elkötítik a nagyhídnál a két karfát. Összeköttek dróttal. S akkor mentek nagy dérral–dúrral, hogy mennek ide-oda, megakadtak a drótba és leestek ott. Vót olyan eset, hogy széjjelbontották egy embernek a szekerit, oszt felvitték a padlásra, s összerakták ott nekie. S akkor reggel felébredett, hogy a szekere a csűrből fenn van az istálló padlásán. Újra szét kellett szednie, mert, ugye, szekeret nem lehet egybe lehozni. Ez szokás vót, vicc vót, így vicceltük meg egymást.” (Gazda 1980: 331.)

A szilveszter éjszakai rendetlenítés a legkülönbözőbb falvakból ismeretes. Búzásbocsárdon a legények összecserélték a kapukat, az istállóban a jászlat szénával tömték meg (Makkai–Nagy 1993: 21). Hariban a jóbarátok, valamint a haragosok szokták összecserélni a kapukat (Makkai–Nagy 1993: 22). Magyarlapádon a szilveszter éjszakai templomi ünnepköszöntés után a legények csengőkkel, kolompokkal, ostorokkal járták be az utcákat. Összecserélték, a patak fölé pallószerűen fektették le a kapukat. Fellopóztak a leányos házak padlására, hogy a háztetőre szalmaköteget helyezzenek el. Előfordult, hogy a háziak észrevették a szándékot, s a létrát elrejtve arra kényszerítették a tréfálkozó kedvű legényt, hogy virradatig a háztetőn maradjon (Makkai–Nagy 1993: 27). Kajántón a kutakat polyvával töltötték meg, a kapukat pedig messzire elhurcolták (Makkai–Nagy 1993: 92). Nagypetriben „egyik háznál egy nagy tuskót kötnek az ajtóhoz, hogy mikor kinyitják az ajtót, az angyal ajándéka beessék a házba; másik háznál a szamarat kötik a kilincshez, hogy a gazda ne tudja kinyitni az ajtót. Különösen az utcaajtók, kapuk elvivésében telik az angyaloknak nagy örömeik. Sokszor bizony úgy elteszik szegény gazdák ajtóit, hogy két-három napig is keresniök kell, míg végre valamelyik szomszédnál a hijuban vagy a falu valamelyik diófáján megkapják.” (Makkai–Nagy 1993: 118.) Nagysár-

máson az újesztendőt köszöntő, a kínálással elégedetlen legények bosszúból szórták el a gazda szerszámait, állatait kikötötték vagy kicsapták az utcára (Makkai–Nagy 1993: 136). Hasonlóan rendetlenítettek szilveszter éjszakáján a mezőcsávási legények is (Makkai–Nagy 1993: 186). Buzásbocsárdon a legények szalmabábot helyeztek el a vénlányok kapuja előtt (Makkai–Nagy 1993: 20).

Magyarózdón a kántáló legények karácsonykor bosszúból forgatták fel az utca rendjét. Amelyik háznál nem fogadták az éneklőket, „ádáz szitkok mellett az utcaajtóját vagy éppen a kapuját vitték el a harmadik szomszédig is a visszautasított kántálók” (Horváth I. 1971: 112).

Apácán a legények vízbevető hétfőre virradó éjszakán bontották le, rejtették el a lányos házak kapuit (Seres 1984: 387).

Az éjszaka birtokbavétele

A szokásleírások túlságosan problémamentesen fogadják el a hagyományrendszer nappali időszakban való elhelyezkedését. Valójában pedig a szokások nagy részét éppen a nappal és az éjszaka dichotómiájának megléte kényszeríti a nappal időszakába. A hiedelmekben érvényesülő időképzetet vizsgálva Pócs Éva vonta le a következtetést, hogy „az éjszaka mint átmeneti idő, időszünet két emberi tevékenységgel kitöltött nap között” (Pócs 2002: 15). Spirituális síkon az éjszaka igénybevétele a transzcendenciával, a halottakkal való kapcsolattartás, szociális síkon pedig a nyugalom, a pihenés, az intimitás, ennek megszegése a törvényszegés területére tevődik át. Illetve, a nappal és az éjszaka közötti határ elmosása egy új, egy más életforma és életvezetési stratégia, a posztmodern kultúra sajátja.

Erre a dichotómiára gondolhatott Ipolyi Arnold is, amikor – a nyelvészek számára meglepő módon – az *est* főnevet az *es* igéből eredeztette: azaz: a kultúra felfüggesztődéseként értelmezte (Ipolyi 1854: 292).

Az éjszaka idejére tevődő szertartások szembevetően hangsúlyozzák ki a rituális inverziót (csoportos együttlét, éneklés, hangoskodás, látható nyomok hagyása).¹⁹¹ Bálint Sándor hívja fel a figyelmet arra a Nyárad vidéki, 19. századi feljegyzésre, amely szerint a húsvét szombatja éjszakáján a határt megkerülő, bejáró legények „az imádságokat valósággal kiabálták, hogy Isten mintegy meghallja, a gonoszokat pedig elriassza”. A csoportos határkerülés Havadon, akárcsak a Nyárad menti falvakban, húsvét szombatján este kezdődött, és éjjel után ért véget (Nagy O. szerk. 2000: 335). Székelyzsomboron később, pünkösdi hajnalán (Pozsony 1998: 52). A határkerülés Zalaegerszegen nagy lármával, lövöldözéssel járt együtt (Bálint 1989: 290). A kalotaszegi szokás bemutatásában Vasas Samu említette a gyerekek hangoskodását.

A téli ünnepek idején, valamint a névnapokon volt szokásban a hamuval töltött fazékkal a küszöbön vagy ablak alatt való durrantás. Detrehemtelepen a névnap-

191 A szertartásos inverzió a kettős szimbolikus osztályozások ismert eljárása (Ivanov 1984: 58).

ját ünneplő férfiak házának küszöbéhez csapták a hamuval töltött cserépedényt.¹⁹² A gesztus egyidőben szolgált zajkeltésre és rendetlenítésre. Lukafalván hamvazószerdán a pártában maradt vénlány ajtaja előtt csattant el a hamuval töltött korondi fazék (Makkai–Nagy 1993: 168). Maroscsesztvén szilveszter éjszakáján szintén a vénlányokat csúfolták ki ezzel az eljárással (Makkai–Nagy 1993: 29). Szalárdon a disznótorozó családokat riasztották meg ily módon (Makkai–Nagy 1993: 57).

Róheim Géza jegyzi meg, hogy hiányzik a magyar szokáskörből a boszorkányok távoltartásának szándéka. Tőlünk nyugatabbra ez a szertartáson belüli zajkeltés egyik funkciója (Róheim 1925: 284).

A székely falutörvények ismeretében Imreh István teszi szóvá azt, hogy az éjszakai pihenés, nyugalom biztosítása a törvénykezés visszatérő témája (Imreh I. 1983: 91–93). Dömötör Tekla figyelmeztet arra, hogy az éjszakai csendháborítás miatt a hatóságoknak is döntést kellett hozniuk. Kézdivásárhelyről, 1753-ból származik a következő rendelkezés: „Sok inconvenientiak esvén ennek előtte a Filep Jakab napra viradolag felvonni szokott zöld ág miatt, annak eltávoztatásáért concludáltatott még in Anno 1753, hogy városunkban zöld ággal felverettetése senkinek meg nem engedtetik” (Kolosvári–Óvári 1885: 117).

Az éjszakai dorbézolás tiltása további éjszakákra is kiterjedt. Kolozsváron 1578-ban az éjszakai lakodalomtartást, a céhes mulatozásokat, a szánkózást és minden egyéb „mód nélkül való járást” a pénzbüntetés terhe alá helyeznek: „wegwztek eztis eo kegmek egez varasul hogy minde keózonseges vendegsegeket es menyegzeoket czebhely lakodalmokat kozorokot, es minde Eyely Torbizolassokat le tegienek hwz forint bwntetesse alat. Azon keppe a' zankazast es egyeb mod nelkwl valo eyely Iarast mind addeg, migle vrunk eó Naga orzagawal it lezen.” Ugyanitt 1589-ben az éjjeli farsangolást és a szánkózást tiltják be: „Az my az Eyely farsangolast es Zankazast Nezy Niölcz ora vtan tilalmas legien” Csíkközmasón az 1600-as években hozták az alábbi rendeletet: „Szent János estin való virrasztáson (való táncolás) semmiképpen meg nem engedtetik (sub poena flor. 1) (:éppen éjfélig, annál inkább hajnalig vagy virradatig, hanem késő vacsora ideig, mikor ember le szokott nyugonni ágyába, az is tisztességesen; egyébaránt a büntetése flor. 1.)” (Imreh I. 1983: 289). A háromszéki Középpajta falutörvénye 1775-ben írta elő: „rendkívül való részeg lévén, éccaka valaki rikoltozna, lövöldözne, büntetessék...” (Imreh I. 1983: 438). Papolc falutörvénye 1733-ból, 1759-ből, 1822-ből: „Falu között éjjel vagy nappal alá s fel járó alkalmatlan részeges, kiáltozó, káromkodó, verekedő, vérengző, szüntelen – nemcsak utcán, hanem életeken, csűr, istálló, szalma, széna körül – égő pipával járó alkalmatlan személyeket a falusbíró, toties quoties meglátván, büntesse meg egy-egy forintig. Ha nem látná is, ha hitelesen kiadattatik, similiter büntetessék.” (Imreh I. 1983: 377.) A bölöni vártemplom törvénye 1690-ből: „Naplemente után minden ember, akár mezőről, akár faluból a sorompón belől takarodjék helyére, mert akik annak utána az őrkötől künn találtatnak, megfogattatnak. Első cselekedetéről ha jó mentséget nem adhatnak, büntetődjenek ad flor. 3. Másod-

---

¹⁹² Saját gyűjtés.

szor ugyanazokon künn tapasztaltatván, meghaljanak, mint nyilvánvaló kóborlók.” (Imreh I. 1983: 330.) A törvények általában kitérnek a részegség miatti rikoltozásra, az újesztendei, húsvéti, karácsonyi, lakodalmi lövöldözésre, a későig elnyúló tánkra, a guzsalyásra, a férfiak kocsmái és vásári italozásaira, az együttlétekkor kirobbanó verekedésekre (Imreh I. 1983: 91–93). A Kőhalom székhez tartozó Kóbor legényegyletének 1764-ből származó törvénye tiltotta az utcán való hangoskodást: „A mulatságnak és táncznak vége szakadván, kiki haza mennyen, és az utzákon ne rikoltozzon, különben fizet 6 [pénzt]” (közli Pozsony 1998: 42). Minthogy az ünnepek vidám megülését, a szórakozást, a táncot erős igény tartotta életben, ezért a tiltások ellenére beszüntetni nem lehetett, csupán bizonyos mértékben ellenőrzés alá vonni, illetve, a rendbontókön elégtételt venni. Bögözben 1784-ben emeltek vádat az éjszakai csendháborítók ellen: „fogják meg őket mért lármáznak éczaka” (SzT 1978: 719). Egy Dés városi levéltári irat szerint 1840 tavaszán „itt már böjtönis egész vír-adtig [...] folynak az éjtzakásások tivornyázások” (SzT 1978: 720).

Küsmődi Bálint tízéves múlt, amikor Ditróba szegődötték el. Itt került sor legénykora egyik első emlékezetes csínytevésére. „Ekütte a lovakat Péter bátyóm ki Kicsipéterpatakába. Este kődött töllem zabot, de vótak ott még hat gyerek, haton vótunk. Hát osztán ott vót Biró Károjnak egy esztenája. Kéccáz darab ju vót a turmában. De már akkor ősz vót, a zabot a lovaknak oda attuk s elhatárosztuk mi gyerekek, hogy oda menyünk s megijesszük az öregembert. Mer egy öreg, hetven éves ember vót, a juhokkal, meg Karkó Jani, egy gyerek vót a kisegittője. Hát akkorjába beszélték a rosszfélijeket, s a kisérteteket. Felmentem az esztenaház tetejire. Dobogtattam. A zöreg Biró Antal aszt monta: Jézus, Jézus ne hagyj el! Jézus, Jézus, ne hagyj el! A másik meg, egy esztennel benyult s ott kattanyozott, a harmadik meg, a kosárból kiengette a juhokat. Akkor jöttünk hazafelé, a falu végénél Biró János lakott, egy egyedül való házban, napszámos ember vót, a vécéje a házon hátul vót. Négyen neki mentünk és a vécéjét feldöjtöttük. Akkor jöttünk. Bejebb lakott egy szalmás földött házba két öreg, Csibi Márton József. Ott a kutgém kivólt dölve, négyen felvettük, s elvittük a házelejibe s oda ledobtuk. Nem féltünk, hogy kijönnék, mer nem mertek kijönni; nagy dergeteget csináltunk s azok is megijettek. Hát haza jöttem, kérte a gazdám, hogy hól vótál ijen sokáig? Mondom, hogy a lovak el vótak veszve s kerestük. Evvel megnyugodott. De reggel az öreg Biró Antal bejött s aszt monta a fijának, hogy ő többet a fijával nem hál kinn, mer’ a rossz féliek mekisértették.” (Földes 1979: 125.) Hasonló emlékét idézte fel nagyon szívesen egy csegezi (aranyosszéki) személy is: *Miko készültünk szántani, má legénykék vótunk, azt mondta apánk, aludjatak nyugtan, keveset bódoragjatak az utcán, miko az ökrek meg vannak étetve, itatva, fekötlek, anyáta megcsinálja a reggelit, esztek, s aztán mentek szántani. Úgy is vót. Me a legények bódoragtak éccaka. Mentek a liányakhaz. Még gyümölcs is el-elbódoragtunk. Láttunk valamerre valami finum barackat, aztán ementünk s leszedtük. Aztán szidták a legényeket. Vagy 20-30. Magyar is, román is.*¹⁹³

193 Magyarosi Lőrinc sz. 1927. Csegez. Saját gyűjtés.

A legények éjszakai együttléte nem csupán a pihenés nyugalmának megzavarását jelenti. Az éjszaka ébren való eltöltése a fiatal legények számára fizikai erőpróba, a szervezet próbára tévése, a virrasztással egyenértékű. Erre utal a proverbium is: *Aki legény éjjel, legyen nappal is az.*

Az éves kalendáriumban egymás után következnek az éjszakai virrasztásra előírt, az éjszakázást lehetővé tevő napok. *Január elsején* éjjél és hajnal között az aranyvíz hozatalára került sor.¹⁹⁴ Különösen a gyermekek és a fiatalok dolga volt az új víz merítése. A családok képviselői egymással versengve igyekeztek elsőnek meríteni a forrásokból. Egyes kalotaszegi falvakban a legények tüzet gyújtottak a forrás közelében, amíg vizet merítettek, s a vízzel kántálni, újévet köszönteni indultak a leányos házakhoz. Az újév délutáni templomozás után másnapig tartó tánc kezdődött (Vasas–Salamon 1986: 107–116). Tordaszentlászlón a gyerekek és a legények feladata volt a szilveszter éjszakai zajkeltés.¹⁹⁵ Hajnalban ugyancsak nekik kellett aranyosvizet hozni (Boldizsár Zeyk 1994: 263). Szászcsáváson a gyermekek *kalandozni* jártak szilveszter éjszakáján. Sípot, kürtöt fújtak, ostorral, csengővel, fazekakkal zajt keltettek. Éjjél előtt a falu határában tüzeket gyújtottak, éjjélkor pedig elindították a tüzes kereket, amely a helyi hagyomány szerint az ó- és újévet kötötte össze (Pozsony 1998: 199). Városfalván, Homoródkeményfalván, Halmágyban szintén a legényeket illette meg a zajkeltés (Pozsony 1998: 201–203). Maroscsesztvén a legények 4-5 fős csoportokban jártak kolomppal, hegedűvel, tárogatóval, kereplővel (Makkai–Nagy 1993: 29). A *farsangolás* lehetővé teszi az éjszakába nyúló szórakozást. Magyarózdton csupán a legények öltözhetnek be farsángos ruhákba (Horváth I. 1971: 112). A húshagyókedden és a hamvazószerdán lezajlott farsangzárás Kalotaszegen hajnalig tartó táncsal járt együtt. Kisbácsban a tánc három napon keresztül tartott (Vasas–Salamon 1986: 130–132). Kalotaszegen a *tejbemérést* megelőzően és követően az egész éjszakán át tartó táncra került sor. A fiatalok és a felnőttek együtt virrasztottak ezeken az éjszakákon (Vasas–Salamon 1986: 147, Szabó Á. T. 2002: 88). Húsvét és pünkösöd táján a fiatalok kötelessége az éjszakai *határjárás*. A nyárádmenti falvakban a húsvét hajnalán lezajlott *zöldágazás*, *virágzás* után *húsvét első napjának* éjfelekor a legények csoportosan indultak *hajnalozni*. Beköszöntöttek a házakba. A háziakat vízzel locsolták, adományt, tojást, kalácsot és pálinkát gyűjtöttek, amit a húsvét másodnapján délután kezdődött húsvéti tánc során fogyasztottak el (Barabás 1980: 208–209). A korondi legények 5-6 tagból álló csoportban húsvét első napjának estéjén indulnak öntözni a leányos házakhoz. A locsolás másnap reggelig tart (István 1994: 235). *Szent Iván* éjszakája újabb együttlétre, szórakozásra nyújt lehetőséget. A hagyományos *aratóünnepség* egész éjszaka tartó táncsal, ivászzal járt együtt. Széken a fiatalok szürkület után gyűltek össze a falu határában lévő sóstónál. Meztelenül, vagy ruhákból alkalmilag eszkabált fürdőruhában későig fürdöztek, tréfálkoztak (Kocsis R. 1988: 95–100). *Szent Mihály napja*, az állatok behajtása bál, multság tartását tette lehetővé. Ok-

---

194 A szokás eredetéről és elterjedtségéről: Bálint 1989: 54–58.

195 Az újévi zajkeltés irodalma: Bálint 1989: 131.

tóber 26-án, *Dömötör napján* több napon át tartó multság kezdődött. A szüret kezdete a *szüreti bál*ok sorát nyitotta meg. András napjával a disznóvágások kezdődtek el, késő estébe nyúló *disznótorokkal*. Részó Ensel Sándor német és tót szokásként írja le a *Szent András éjszakáján* sorra kerülő forráslátogatást, a jósló szerepű kerítésrázást, az ablak alatti hallgatózást (Részó Ensel 1866: 265–266). Tordaszentlászlón Márton napjának (november 11.) éjszakája evessel-ivással telt el, s a névnapjukat ünneplők köszöntése mellett ekkor történt meg a párválasztás (Boldizsár Zeyk 1994: 253–255). *Karácsony éjszakája* a kántálás, *szilveszter* a bál, a csoportos mulatozás miatt tudott emlékezetessé válni. Az alsórákosi sereg karácsony szombatján kántálni, első napjának estéjén indult hajnalozni, ünnepet köszönteni.¹⁹⁶ Ezt követően az ünnep második napjának hajnalán az Istvánokat köszöntötték, délután táncolni gyűltek össze, éjszaka pedig a hajnalozást folytatták az első napon elmaradt leányoknál. Szilveszter estéjén a lányokat *hajnalozták meg*, éjfélkor a templom előtt elbúcsúztatták az óévet, fogadták az újévet, újév hajnalán pedig a falu előljáróit és módosabb családait köszöntötték. Újév délutánjától reggelig tartó tánc zárta a mulatozás sorát (Imreh B. 1978). Magyarózdton karácsony éjszakáján csupán a gyermekek és a legények járhattak köszönteni (Horváth I. 1971: 110). A 19. század végén ünnep első napjának délutánjától viszont „a legények, leányok, a bor s nyárson sült hús mellett, éjt-napot végigtáncoltak” (Horváth I. 1971: 112). Tordaszentlászlón ünnep szombatján éjfélről hajnalig kántáltak. Ekkor a kántálást délutánig megszakították. Karácsony első napján éjfélkor Istvánokat indultak köszönteni. A következő nap délutánjától harmadik nap hajnalig folyt a tánc, amikor csoportosan újra elindultak, ezúttal a Jánosokat köszönteni (Boldizsár Zeyk 1994: 258–259). Oltszakadátton a karácsony éjszakáját kártyázással virrasztották át (Makai–Nagy 1993: 59). Beresztelkén *aprószentek* éjszakáján került sor a *botozásra*, a legények pszeudo-büntető, valójában szórakoztató összejövételére (Pozsony 1998: 55). Tordaszentlászlón e nap hajnalán a legöregebb legény szánkóra ült, s társai végighúzták a falun. Ennek végeztével a táncolóházba tértek be, ahol a szervezők borsos pálinkával várták őket. A vesszőzésre itt került sor (Boldizsár Zeyk 1994: 262). *Szilveszter éjszakáján* Kalotaszeg falvaiban a fiatalok vagy a fonóban gyűltek össze, vagy táncolóházat béreltek ki, vagy a legénygazdánál mulattak éjfélig. Az utóbbi években valamelyikük otthonában vagy vendéglőben szilvesztereznek. Éjfélkor a templom elé mennek, utána a legények köszönteni indulnak (Vasas–Salamon 1986: 104). Havadon a fiatalok utcánként csoportosultak valamelyikük házánál, a szilveszteri éjszaka eltöltése végett (Nagy O. szerk. 2000: 329). Ugyanezen az éjszakán Magyarózdton is együtt maradtak, de nem mulattak, hanem örködték az óév távozásánál, az új esztendő beköszöntésénél. Virradat előtt pedig csattogtatni, újesztendőt köszönteni indultak el (Horváth I. 1971: 115). Ezen kívül pedig a *halottvirrasztók*, a *lakodalmak*, a *névnapok*, a jelesnap *bálok* tették lehetővé az éjszakába nyúló közös együttléteket.

196 A kántálást a 20. század elejétől csupán a cigányok gyakorolták, a legények csak a hajnalozásban vettek részt (Imreh B. 1978: 232).

A téli ünnepek idején sűrűsödő tennivalók, a legényekre háruló kötelezettségek (köszöntés, a lányok táncoltatása) erősen igénybe veszik a fiatalokat. Az irodalomban egyedül Faragó József figyelt fel megerőltető voltára: „A sok éjszakázásba és álmatlanságba valósággal *belépusztulnak*, lesoványodnak.” (Faragó 1981: 150.) Illetve: „Amidőn 1946. december 29-én Pusztakamarásról egy alkalmi teherautóval Kolozsvár felé tartottunk, valamelyik útba eső mezőségi faluban egy legény is fölkérezkedett. Arca oly ijesztően vérvörös és puffadt volt, s a szemei úgy bedagadtak, hogy kórusban fölszisszentünk, mert mindenki valamilyen különös bűntényre vagy balesetre gyanakodott. Szavaiból azonban kiderült, hogy ilyesmiről szó sincs: mindössze a halálos kimerültség jeleit hordozta a legényünnepek után.” (Faragó 1981: 158.) Mivel töltötték tehát a legények az éjszakákat? Leggyakrabban tánccal. Faragó József számolta össze, hogy a kiskapusi legények egy éve során a következő alkalmakkor rúgtak ki a hámból: karácsonykor négy napon keresztül, farsang idején két vagy három vasárnapon, húsvétkor négy napon keresztül, húsvét és pünkösöd között egy vasárnap, pünkösdkor négy napon keresztül, a nyár folyamán három-négy vasárnapon, ősz folyamán három-négy vasárnapon. Továbbá sorozáskor és rukkoláskor (Faragó 1981: 158). Ezt a programot a paraszti, majd a falusi életformára általában jellemzőnek fogadhatjuk el. Azzal a kiegészítéssel, hogy a tánc oka (esetenként célja) minden alkalommal szimbolikus kifejeződést kapott. Katolikus vidéken búcsúnapokon szintén szerveztek táncot (a Gyimesben Sarlós Boldogasszony, Mária Magdolna, Nagyboldogasszony, Szent András napján). Ezek a táncok éjfélig tartottak el (Antal 1983: 141–142). Ehhez adódott hozzá a házról házra történő látogatás: az új év, a húsvét, a pünkösöd, a karácsony köszöntése (hajnalozás). A legények maguk is éjszaka látogatták végig a névnapjukat ünneplő társaikat (istvánózás, jánosozás). Az éves kalendárium jeles napjai körül a Szent György napja, május 1., pünkösöd éjszakája a zöld ág hozatalát, a leányok kapujának feldíszítését tette lehetővé.

A konfirmált legények tavasztól őszig a legényestéken (szerda, szombat, vasárnap) hosszasan tartózkodtak a lányoknál. Sorozás előtt csoportosan látogattak el a lányos házhoz, utána már a legény egyedül ment látogatóba. A látogatás este kilenc-től éjfélig tartott (Faragó 1978: 221). A gyimesi legények a hét valamelyik legényestéjén hajnalig guzsalyasban maradtak a leánynál (Antal 1983: 143).

Az alkohol fogyasztása

Az alkohol felhasználása, alkalmazása változatos motivációkhoz igazodik. A gyógyászatban – különböző gyógyászati ideológiáknak és rendszereknek alárendelve – *gyógyszer*, fájdalomcsillapító (palliatív) anyag, vagy oldószer szerepét tölti be. A 15. század csízói a humorális patológia elveit követve állandósították a borivást a kalendáriumi előírások alapján. Eszerint Boldogasszony havában a bor és az édes ital használata volt ajánlatos, mellfájást ürmösborral kellett kezelni. Böjtmás havában az édes ital, Szent György havában, Mindszent havában a tiszta bor, Pün-

kösd havában apróbojtorjával és örömmel, Szent Iván havában rutával, sarlófüve és zsályával, Szent Jakab havában zsályával, örömmel és ezerlevelű fűvel, Szent Mihály havában borssal, szegfűszeggel, zsályával, sarlófűvel és apróbojtorjával, Szent András havában borsfűvel, zsályával és izsókkal, Karácsony havában pedig tárkonygyökérrel, gyömbérrel, fahéjjal és zsályával kezelt bor volt ajánlatos.¹⁹⁷ A gyógyászat különösen a gyomorbántalmak, táplálkozási gondok, és fertőzésveszély esetén javallotta. Egy 18. századi gelencei orvosló könyvecske a bort 28, a pálinkát 2, az égett bort egy alkalommal ajánlja vivő-, vagy hatóanyagként (Halászné Zelnik szerk. 1992). A Borsavölgyében a pálinkát hideglelés, szülés, gyomor-, fogfájás, kelés, seb, ütés, a bort pedig spanyoljárvány esetén használták gyógyító céllal (Vajkai 1943: 60). Hidegleléskor kicsi békát, vagy kilenc csipős paprika szemmet áztatnak, 2-3 oleander levelet főznek meg pálinkában, a pálinkába borst, sőt vagy fokhagymát tesznek (Vajkai 1943: 108). A rontó mágia, ezzel szemben, betegség- és szerelmi varázslás eszközeként használja fel az italt (Fazakas–Székely 1990: 51–52). A világ különböző kultúráiban ismeretes az alkohol *rituális, mágikus, szakrális* alkalmazása. Használata megváltozott tudatállapotot eredményez, amely a valóság egy tartalmi és minőségi szempontból más érzékelését, megélését teszi lehetővé (Grynaeus 1998: 214). Mircea Eliade sámánizmusról írott könyvének példái a gyógyító sámán szertartásos, valamint a korosztályt váltó legények öntudatlanságot kiváltó italfogyasztását szemléltetik (Eliade 2002: 73, 203, 204). A hősepikában a hős hadba indulását lakoma, ezen belül nagy mennyiségű ital elfogyasztása előzi meg (Vargyas 1960: 512, Demény 1980: 47–58). A szentek és démonok kultuszában az italáldozat általánosan ismeretes. A szőlőtöke maga is istenek, szentek védenca.¹⁹⁸ Az ördög- és boszorkányképzetek a maguk rendszerébe integrálták az alkoholt. A borfogyasztás az ördöggel való szerződés-kötés, az ördöggel való paráznalkodás része és eszköze (Szendrey Á. 1986: 159–161, Égető 2001: 233–239). A farsangi italfogyasztás mágikus hatással bírt: a bő étel- és italfogyasztás a bő termést befolyásolta (Tátrai–Karácsony Molnár 1997: 50). Az agrárünnepek keretében történő italfogyasztás a termés bőségét, az állathasznót garantálja. A halottvirrasztóban, a temetési torban, a temetőlátogatás során fogyasztott italt a halott nyugalma kösöntik el. A disznótóri itallal „egészséges koporsót” kívánnak az állat húsának elfogyasztásához. Egyéb alkalmakkor – a 18–19. századtól az etikett előírásai szerint – az egyéni boldogulásra, a házaselet boldogságára, az együttlétre, a viszontlátásra koccintanak.¹⁹⁹ Az áldomás szerződés-kötést pecsétel meg.²⁰⁰ A kalákában végzett munkák esetében (építkezés, rakodás, sírásás) az al-

197 Regiomontanus 1471-ben, magyarul 1575-ben kiadott csízija: Csízija 1986: 96–105.

198 Dionüszosz kultuszáról: Frazer 1995: 253–260. A bor mitikus eredetéről: Csávossy 1994: 19–32. A szőlőt védő szentek kultuszáról: Mód–Simon 2003. Az italáldozat mai formáiról: Nagy Z. 2001: 18, Aranyosi–Hoppál 2001: 49–51.

199 Az itallal történő felköszöntés előírásainak összefoglalása: Fábri szerk. 1993: 59–66.

200 Az áldomásívás példáit Ipolyi Anonymus gestájától kezdődően sorakoztatja fel (Ipolyi 1854: 528–530). A rítus gazdag irodalma: Kristóf 2002: 11: 22. sz. jegyzet.

kohol a fizetség részét képezi. Itallal szabadítják fel a lakodalmi menet előtt elkötött utat, itallal köszöntik fel az ünnepeket.²⁰¹

Az alkoholfogyasztás a hagyományos falusi társadalomban, a nyilvános szférában a férfiszerep, a társadalmi érintkezés és az ünneplés tartozéka. Az alkoholt *bírni kell*, az alkoholt *mértékkel* kell tudni fogyasztani, az alkohol meghatározott *helyzetek* velejárája. Általában egyformán megítélés alá esik a nyilvános italfogyasztás visszautasítása, valamint az italfogyasztással való visszaélés, a nők és a gyermekek italfogyasztása.

A korábban is idézett forгатókönyvekben többször is szerepelt a legények alkoholfogyasztása. Az italfogyasztás strukturális tartozéka a farsangi mulatozásnak, a tavaszi juhbemérésnek, a húsvéti locsolásnak, a májusi Jánoska-eresztésnek, az aratóünnepeknek, a mindszentek napi temetőlátogatásnak, a disznótornak, a kántálásnak, a névnapozásnak, a sorozásnak, a lakodalomnak, a temetésnek, utóbb a banketteknek, a ballagási ünneplésnek. Több esetben azonban az alkoholfogyasztás önmagában volt szórakozási forma. A mezősámsondi legények karácsony estéjén gyülekeztek egyikük házánál, ahol éjjelig poharazgattak. Éjjel után a leányos házakhoz mentek ünnepet köszönteni, valamint azokhoz a családokhoz, ahol számíthattak arra, hogy borral kínálják őket. Ugyanis nem minden családnak volt alkalma bort természetni (Makkai–Nagy 1993: 207).

A leírások a nagylegények fegyelmezett, mértéktartó viselkedését mutatják be, a valóságban az éjszakázás, valamint a házaló jellegű ünnepköszöntés a fogyasztásbeli túlkapásokat, nagy mennyiségű ital elfogyasztását teszi lehetővé/szükségessé. A szertartásos alkoholfogyasztás avatópróba, *iváspróba* jellege leggyakrabban az alkoholmennyiség elfogyasztása, esetleg az elfogyasztott mennyiség hatása megfigyelésével, ellenőrzésével realizálódik. Mind az italfogyasztás mennyiségére, mind a következményére és ennek megítélésére vonatkozóan adatok állnak rendelkezésünkre. Falumonográfiájában Horváth István említi, hogy húshagyókedden „bort viszen fel a pincéből a gazda, és ha hentergésig nem is, de dülöngézésig legtöbben eljutnak ezen az estén” (Horváth I. 1971: 118). A koltaszegei falvakban a legénycsapatok téli szórakozását megválasztott *elsőség, vezetőség* szervezte. A választás után minden megválasztott (6 személy) 5–5 liter borral köszönte meg a megtiszteltetést. A 30 liter bort reggelig mulatták el (Sárvár) (Vasas–Salamon 1986: 61). Zsobokon a legényvezetők választására hitelben szereztek be 2-3 veder bort, amit később a karácsonyi tánc bevételeiből egyenlítették ki (Vasas–Salamon 1986: 65). Korábban említettük, hogy Szendrey Ákos számos adattal dokumentálta a legényavatási próba szerepét betöltő italfogyasztást, együttivást vagy italfizetést. Győrszabadhelyen a 16 évét betöltött legénynek egy hajtásra kellett meginnia egy liter bort (Szendrey Á. 1952: 359). Sümeprágán az apa a borpincébe hívta meg fia társait, s ott magukra hagyta őket (Szendrey Á.

---

201 Balázs Géza több alkalommal tekintette át a pálinkafogyasztás alkalmait: Balázs G. 1991, 1992, 2004. Egy 18. századi református számadáskönyv évente mintegy harminc alkalommal történt szertartásos italfogyasztást említ (Balázs G. 1991: 85).

1952: 363). Fertőrákoson a legény 7-8 keresztapát választott, s az avatáson mindenikkel külön-külön kellett fenéig ürítenie a poharat (Szendrey Á. 1952: 354). Sarródon minden legény anyagi lehetőségei függvényében 5–30 liter bort fizetett a legényseregnek (Szendrey Á. 1952: 361). Havadon a konfirmáció napján a konfirmált legény minden nagylegénynek fejenként 1–1 liter bort fizetett, amit még azon a napon közösen fogyasztottak el (Nagy O. szerk. 2000: 269–270). Ezen a napon Kalotaszeg falvaiban is sor került a *seregbe* való befogadásra. Ha a legénycsapatba akart tartozni, a konfirmált legény 1 liter bort fizetett a nagyobb legényeknek. Nádasmentén egy legénynek 5 liter bort kell fizetnie. Damoson a legény 1 liter pálinkát vagy 5 liter bort adott a közösbe (Vasas–Salamon 1986: 177–179). A kőbori legényegylet a karácsony előtti nagygyűlésén fogadta be az újonnan jelentkező legényeket. Minden legény egy liter itallal ajándékozta meg nagyobb társait. Ugyanez volt a felvétel ára a barcasági Keresztváron (Pozsony 1998: 44, 47). Nagykenden a konfirmált legények egyletbe való felvételére karácsony másodnapján került sor. Ezt megelőzően azonban, ősszel minden felavatandó fiú 1-1 veder mustot vitt az egylet hordójába. Ezt az italt kezdték fogyasztani az avatási szertartáson (Pozsony 1998: 53). Homoródszentpálon és Gyepesen aprószentek napján avatták fel a legényeket, a kocsmában. Az idősebb legények közül kijelölt *kezesek* felsorolták a legények jogait és kötelezettségeit. Az eseményt a művelődési házban tartott táncmulatság zárta. Minden felvételre jelentkező legény (számszerint 10-15) 1-1 liter bort hozott erre az alkalomra (Pozsony 2000a: 244). Székelyzsomboron a legényavatás a virágvasárnap konfirmáció után, húsvét vasárnapján került sorra. A felavatottak itt is 1-1 liter bort koccintottak el idősebb társaikkal (Pozsony 2000a: 250). Kajántón a kántáló legények korszóba gyűjtötték az el nem fogyasztott italt. Ily módon 40 liter pálinkát is szereztek, amit aprószentek napján fogyasztottak el (Makkai–Nagy 1993: 92). Nagypetriben családonként fél liter pálinka járt a kántáló csoportnak, ami összetöltve több liter italt eredményezett (Makkai–Nagy 1993: 116).

A legénykorral együtt járó italfogyasztás avatóritus, próbatétel jellegére egy bölöni adat is figyelmeztet. Itt az avatási szertartásra a legény bort és pálinkát vitt magával. Adatainak az aranykönyvbe való bevezetése, majd a legényeknek a felvételére vonatkozó szavazata után mindkét kezébe egy-egy üveg italt adtak, s így dobták háromszor a magasba. Ha leesett (s az ital tönkrement), szegyennek számított, s ügyetlenségét hosszú időn keresztül felemlgették (Pozsony 1998: 499).

A legénycsoportok házalására, s az ezzel járó italfogyasztásra különböző alkalmak adódtak. Mezőkölpényben farsangi maszkurások látogatásaik során pénzt gyűjtöttek, amire italt vásároltak (Makkai–Nagy 1993: 195). Mezőségi visszaemlékezés szerint a legények a zenész házában gyűltek össze, *ott etöttek az időt éfélig, egy óráig, két óráig, éjjel. Télen, ugyé, hogy nem vót dolog. Aztán hoztak egy-egy korszó bort, az öreg muzsikált, még fontak, nekifogtak táncolni, ott né, mint a fiatalak.*²⁰² Húsvétban a korondi legények korszót vittek magukkal, ebbe

202 Kocsis János sz. 1932, Detrehemtelep. Saját gyűjtés.

gyűjtötték a helyszínen el nem fogyasztott italt (István 1994: 235). A kalotaszegi Nagykapuson két héttel karácsony előtt a legények tüzelőfát gyűjtöttek. Minden házhoz bekopogtak, mindenhol 2-3 hasábfát kértek. A lányos házaknál 2-3 pohár pálinkát is fogyasztottak. A fafőlösleget még azon a napon értékesítették, a pénzből pedig italt vásároltak, amit azonnal elfogyasztottak (Vasas–Salamon 1986: 62–63). Kiskapuson a fa árából cukrot és szeszt vásároltak, s ebből cukrospálinkát készítettek, amit közösen fogyasztottak el (Farágó 1981: 147). Kalotaszentkirályon karácsony első napján délután a leányokat táncba hívogatták. A ivogatókat ital illette meg (Vasas–Salamon 1986: 71). A tánc karácsony másodnapjának hajnaláig tartott. A legények ekkor Istvánokat köszönteni indultak. A délután újrazedődött tánc ismét hajnalig tartott. A legények akkor az előző naphoz hasonlóan a Jánosokat köszöntötték fel, ahol szintén pálinkát kellett fogyasztaniuk (Vasas–Salamon 1986: 72). Vista monográfusa rosszallóan jegyzi fel, hogy az Istvánok és a Jánosok felköszöntése „minden különösebb dolog nélkül zajlik le. Rendszerint egy ivásra való alkalom ez” (Makkai–Nagy 1993: 119). Havadon a legények kisebb csoportokba szerveződve járták végig András nevű ismerőseiket. Minden felköszöntött személy külön vendégelte meg a köszöntőket (Nagy O. szerk. 2000: 323). Egy-egy István vagy János nevű ünnepelt 1-2 veder bort szolgált fel köszöntőinek (Nagy O. szerk. 2000: 327). Buzásbocsárdon a meglátogatott Istvánok és Jánosok házában „megisznak még pár liter bort, vagy a kocsmába mennek mulatni” (Makkai–Nagy 1993: 20). Székelyzsomboron a *sáfárnak* nevezett italfelelős december 27-én minden leányos háztól fél liter pálinkát gyűjtött össze (Pozsony 1998: 51). A barcasági falvakban (Keresztvár, Bodola) a legények este indultak kántálni, s reggelig minden házba betértek. Mindenütt kalácsot és 1 liter pálinkát kaptak az ünnepköszöntésért (Seres 1984: 360). Koronkán a kántáló legények korsóba töltötték a háziak által felajánlott bort. Kántálás végeztével, az utolsó helyen együtt fogyasztották el (Makkai–Nagy 1993: 159). A (húsvéti és karácsonyi) ünnep harmadnapján lezajló tánc után a mezőköbölkúti legények együtt fogyasztották el a lányok által adományozott ételeket. Italt egy fogadásból állítottak elő. A *halottfutásnak* nevezett vetélkedő vesztese egy veder bort kénytelen felajánlani (Kós 2000 II.: 246, 258). Hétfaluban a legények feladata volt december 25-én éjszaka az Istvánok felköszöntése is (Seres 1984: 366).

A legények több helyen már szüret idején gondoskodtak az ünnepi italról. A magyarózdi legények jóval karácsony előtt gyűjtötték össze az ünnepi együttléthez szükséges italt. Szüret után minden legény mustot különített el erre az alkalomra. Cseberrel járták végig a falu legényes házait, összegyűjtötték és a táncházban közös hordóba töltötték a bort. Az együttlétek idején megbízható borkezelő osztotta az italt (Horváth I. 1971: 109). Nagykenden a konfirmáltak legény- és leányavatására karácsony második napján került sor. Ezt szüretkor a *töltögetés* előzte meg. A legények 1-1 veder, a lányok 2-2 liter mustot töltöttek össze egy közös hordóba, amit egyikük házában pincéjében helyeztek el és gondoztak. Hasonlóképpen jártak el az idősebb legények és lányok is. Karácsony három napjának estéjén, a tánc után ahhoz a házhoz gyülekeztek vacsorára, ahol

a bor volt elhelyezve (Makkai–Nagy 1993: 215–216). Magyarlapádon a legények szintén ilyen módon gondoskodtak a téli ünnepekre szükséges italról (Makkai–Nagy 1993: 26). Küküllődombón máig gyakorolják az *összetöltést*. A legényegylet tagjai szüret után fejenként öt liter mustot visznek a közös hordóba. Az italt a téli ünnepek idején fogyasztják el.²⁰³

Néhány alkalommal az utcai vonulás ad alkalmat az italfogyasztásra. Torockón a farsangot temető legénycsoportot az utcán kínálják meg pálinkával. A katonának vonulás, a sorozás, majd a rukkolás ismételten alkalmat nyújtott közös italozásra.²⁰⁴ A barcasági falvakban a sorozásról hazaérkező legények összefogózva járták be a falut, így adva tudtul, hogy egy év múlva ki megy majd katonának. Mindenikük háza előtt megálltak, italt fogyasztottak. Este a regutabálon folytatták a szórakozást. A rukkolás előtti éjszakát pedig ki-ki rokonaival, barátaival együtt ébren töltötte, italozás kíséretében. Reggel újra összefogózva vonultak a vonatállomásra, illetve a gyülekezési helyre (Seres 1984: 421–422). *Régebb más volt. Többen mentek egyszerűre, s Enyedig szekérrel mentek. S mentek, megkezdték az egyik faluvégéről, s indult amelyik ment katonának, a rokonságával. S akkor mentek a pálinkával, töltöttek mindenkinek pálinkát, kínálták fánkka. Énekeltek végig a falun. A faluvégen szekerre ültették őket, s akko Enyedig elmentek, elkísérték őket a rokonok. Énekeltek egész úton.*²⁰⁵

Kalotaszegről rendelkezünk arra vonatkozó adattal, hogy a fiatalok felügyeltek az italfogyasztás mértékére. Több faluban a vezetőség a karácsonyi kántálás befejeztével számba veszi a legények viselkedését, a *kitartásokat* megdicsérik. Aki az éjszakai italozás miatt karácsony első napján nem tudott templomba menni, azt aprószentek napján botozással büntették meg (Kalotaszentkirály – Vasas–Salamon 1986: 70). Nagypetriben a karácsonyi istentiszteleten kötelező volt a részvétel, „akár részegek, akár nem” (Makkai–Nagy 1993: 117). Kalotaszentkirályon a hívogatásból visszaérkező legényeket a tánc helyszínén ellenőrizték, mennyire ártott meg nekik a kínálgatás (Vasas–Salamon 1986: 71). Nyárádméntén a húsvét reggeli hajnalozás során a házaló legényeket pálinkával kínálták. Minden fiatal igyekezett őrizkedni a megrészegedéstől. Ha mégis megtörtént, barátai hazavitték és lefektették (Barabás 1980: 209).²⁰⁶ A kántálással együtt járó italfogyasztás egyeseket annyira megvisel, hogy a karácsonyi istentiszteleten állapota miatt nem vehet részt (Nagy O. szerk. 2000: 326). A Kóborban készült legényegyleti törvény (1764) a részegséget szintén elítélendőnek tartotta: „Aki a Társaságban megrészegedik, fizet 6 [pénzt]” (közli Pozsony 1998: 42). Az egyház szintén megpróbálta szabályozni a jeles napi alkoholfogyasztást. Bálint Sándor állapítja meg, hogy az

203 Miklós Zoltán *A karácsonyi ünnepkör szokásainak szimbolikája Küküllődombón* című dolgozata, 2001/2002. A KJNT archívuma. Kolozsvár.

204 „A megszokott keretből való kiszakadás a katonáknál és a különféle vándormunkásoknál bizonyos lelki emóciókkal jár” – állapítja meg Katona Imre. Ezek a helyzetek serkentik az italfogyasztás mértékét (Katona I. 1963: 386–387).

205 Torockószentgyörgy, S.V.1981. Saját gyűjtés.

206 A kubikmunkások szintén felügyeltek megrészegedett társuk testi épségére és pénzére (Katona I. 1963: 400).

egyház „a Szent István áldása (Stephansminne) és különösen a Szent János áldása (poculum Sancti Johannis) eredeti liturgikus célzata szerint az e napokon szentelt borral akarta mérsékelni a nagy áldomásokat. Célja az volt, hogy a mulatság, vigadozás, amelyet úgysem lehetett volna kiirtani, legalább tisztos korlátok közé kerüljön, István és János oltalma alatt szelídebbé váljon.” A kisgyermek itallal való kínálása általában felelőtlenségnek tartják. Azon sztereotípiá ellenére, amely szerint a nyugtalan csecsemőt pálinkába mártott kenyérrel etetik meg. Kivételt képez a gyermekek leitatásával szembeni szabadosság. Havadon a kiskorú gyerek is részt vesz az éjszakai lakodalmi mulatságban. „Éjjél után aztán elég gyakori látvány a becsípett gyermek” (Nagy O. szerk. 2000: 289).

Ritkán, szertartásos körülmények között a lányok is fogyasztottak alkoholt. Kiskapuson a legények az aprószentek napi táncban éjjél körül a lányok között szétosztották a 8–10 liter, előzetesen cukorral vagy mézzel édesített bort. Ez a *mízesbor* (Faragó 1981: 153). A kalotaszegi Kettesden a lányok az 1968-as téli szezon idején zártkörű fonót rendeztek. Húst sütöttek, italt fogyasztottak, cigarettáztak, az asztalon táncoltak. A legények minden behatolási kísérletét megghiúsították. Hangoskodásukra a szomszéd házakban is felfigyeltek. Másnap a falu derülve könyvelte el a történeteket (Vasas–Salamon 1986: 49). Jákótelkén a konfirmáció után leányavatás keretében is alkoholfogyasztásra került sor. Minden új leány 1 liter pálinkát kínált fel leánytársainak (Vasas–Salamon 1986: 179).

A kalotaszegi falvakban Szent György napján, illetve egy közeli napon zajlott le a tejbemérés, ami felnőttek és fiatalok, férfiak és nők, juhosgazdák és pásztorok közös mulatására nyújtott lehetőséget. Inaktelkén erre a napra közösen mintegy 20 liter szeszből készítettek édes pálinkát, ami kb. 50–60 litert tett ki (Vasas–Salamon 1986: 147–149).

Az alkohol, a cigaretta, utóbb a kábítószer fogyasztása olyan próbaként fogható fel, amely a szervezet teherbíró képességét teszi próbára. Az alkohol elfogyasztása több módon befolyásolja az eseményben való részvételt. Az alkohol fogyasztása maga is része a szertartásnak. Az alkohol beszerzése, előkészítése, kínálása és fogyasztása egy sajátos foratókönyv részét képezi. Az ital előkészítése, italnak a házban való tárolása, szertartásos helyzetben való kínálása minden háztartással szembeni alapvető elvárás. A fenti példák az alkoholfogyasztás két alapvető formáját jelzik. Az egyik a házról házra járás során nyilvánosan, meghatározott adagokban történő alkoholfogyasztás.

Az ital elfogyasztásának különböző módozatai vannak gyakorlatban. Az üvegből és a pohárból való italfogyasztás egyaránt gyakorolt. Olykor a házigazda vagy a rangidős személy köszönti el az italt, elsőnek ő iszik az üvegből, s az üveg körbejár.²⁰⁷ A kitöltött italt a görög virtus mintájára általában egy húzásra, fenéig kell üríteni.²⁰⁸ Faragó József 1945–1946-ban figyelte meg a kántálók italfogyasztását. A köszöntés megtörténte után a háziak a fiatalokat a szobába invitálták. Itt a le-

---

207 Gyakori látvány az autóbuzson és vonaton ingázó munkások, a vásárjárók körében
208 A 19–20. századi etikett rosszalotta ezt az ókori italfogyasztási gyakorlatot (Fábi szerk. 1993: 60).

gények énekeltek, illetve újabb köszöntőt mondtak. Felszólításra az asztal körül foglaltak helyet. „A gazda pálinkával telt üveget fog a kezében, az elsőlegényre köszönti, iszik és átadja. Ugyanakkor egy másik üveg is útnak indul az asztal körül az ellenkező irányba, tehát *két üveg a gazda két keze felé*. Az üveget mindenik legény az utána következőre köszönti, iszik belőle s úgy adja tovább. Így járnak az üvegek kétszer-háromszor körbe. Közben eszegetnek az asztalra kitett kalácsból.” (Faragó 1981: 149.) Az italfogyasztás szolidáris kapcsolatot teremt a házigazda és a látogató között. A gazdának kötelessége itallal kínálni a látogatót, a látogatónak illő elfogadnia és az alkalomhoz illően elköszöntenie az alkoholt. A házról házra járás következtében a házigazda és az ünnepet köszöntő legények aránytalan mennyiségben fogyasztanak italt. Míg a gazdának egy, esetleg 2-3 csoporttal kell elkoccintania egy-egy pohár italt, a legények minden házban elfogyasztanak 1-2 pohárral. A legények ebben az állapotban, a különböző minőségű italokat rendre fogyasztva, fokozódó hangulatban járnak végig ismerőseik házát, hajtják végre az ünnep és az ünnepeltek köszöntését. A kubikusok italfogyasztását bemutató Katona Imre említi, hogy mámoros állapotban „elképesztő virtuskodásra” képesek (Katona I. 1963: 397).

Az italfogyasztás, valamint az ezt követő szabadosabb szórakozás olykor zárt körben történt. Magyarlapádon a legények különböző korosztálya ezért is szórakozott külön-külön fonóházban (Makkai–Nagy 1993: 26). Baranya, Tolna, Veszprém német falvainak lakói húsvét másodnapján délután a határban lévő borospincékhez vonultak, s az éjszakát italozással és tánccal töltötték el (Bálint 1989: 313). Dráva-szögben a Józsefeket szintén a pincében keresték fel, s itt zajlott le a névnapozás (idézi Tátrai–Karácsony Molnár 1997: 77). E második a nyilvánosságot megkerülő, kiscsoportban, rövid idő alatti italfogyasztás. Ez figyelhető meg a zöldág széthordása idején is.

A szertartásosan zajló italfogyasztás nem esik megítélés alá. Ezzel szemben az állandó alkoholfogyasztás, az alkalomhoz nem kötődő ivászat a társadalom megítélést váltja ki. A Nagy Olga által Havadon készített beszélgetések jelzik ezt a viszolygást, ítéletet. A megkérdezett személyek szerint a részegeskedés következménye a dologkerülés, az anyagi javak elherdálása, a lopás, a család érdekeinek elhanyagolása, a betegség, az öngyilkosság (Nagy O. 1990: 128–133). A bölöni legényegyleti szabályzat a felavatott legénynek engedélyezte a kocsmá látogatását, de a kocsmában történő mértéktelen italozást helyezte megítélés alá (Pozsony 1998: 49).

Az ünnepi viselkedésben elfoglalt előnyös helye ellenére a hatóságok ellen-szenvvel figyelték az alkoholfogyasztást. Egy 1846-ban „Erdélyhon minden valáson levő falusi iskolái számára” készült *Pálinka Tan* két szerzője, komoly előzményeket folytatva, ádáz harcot hirdetett a pálinkafogyasztás ellen. Eszerint a pálinka „hazánk polgári és Polgárnői között uralgo számtalan testi és lelki betegséget, hazi és hazai inseg s nyomorok kut forrását, söt élet pályát rövidítő, gyilkoló mereg kevereket” jelent. A katekizmus szerzői „mértékletességi egyesületet” kezdeményeztek, „melynek minden egyénei szilárdul el határozották magukban, hogy

ők semi nével nevezendő pálinkát nem isznak s ezáltal a pálinka italról teljesen lemondani”²⁰⁹.

Milyen ital került fogyasztásra az említett alkalmakon? A leírások ritkán tisztázzák az ital összetételét. Kiskapuson a legények az értékesített tüzelőfa árából cukrot és szeszt vásároltak, s ebből *cukrospálinkát* készítettek (Faragó 1981: 147). Déván az ünnepi alkalmakkor *száspálinka* (köményes), *spír* (szesz), *pálinka*, bor és sör kerül az asztalra (Makkai–Nagy 1993: 84). Tordaszentlászlón aprószentek napján a legények borsos pálinkát fogyasztottak (Boldizsár Zeyk 1994: 262). A gyógyszerként fogyasztott pálinka megkészítésének változatos módzatai ismertek.²¹⁰

209 A kéziratos munka címe: *Pálinka Tan az Erdélyhon minden valláson levő falusi iskolák számára készítették Nagy borosnyai Bartha András feldobolyi és Felső boldog asszonyfalvi Biro Sándor Retyi Ev. Ref. Hit szonokok. Május hónap 1 ső napján 1846ik Évben*. A katekizmus első része a pálinka történetét, második a pálinka mérgező hatásáról, harmadik a pálinka okozta „veszedelmekről”, a negyedik a pálinka ártalmairól, az ötödik a pálinkaivókról, a hatodik a részegségről, a hetedik pedig a megszervezendő mértékletességi egyesületről szól. A pálinkafogyasztás számtalan következménye közül a következőket emeljük ki: a reggeli habogás, a gyomorfalak, a máj megkeményedése, a rák, az epeválasztás rendszertelensége, az epevezeték eldugulása, a tüdő megszijasodása, a lehelet nehézkessége, a vérkeringés zavarai, „az ábrázatot elrutítja, kivörösíti, vörös folt pettyek és az orán s orr körül pálinka bibircsokok állanak elé úgy hogy jozan korába is könnyen reá ösmerhetni egy pálinkás emberre”.

A kézirát a Román Akadémia kolozsvári fiókkönyvtárának kézirattárában található, Ms C 444 jelzet alatt. A kézirát terjedelme 33 lap. Az alábbiakban néhány részletet közlünk belőle.

K. Mi a pálinka? F. Olyan ital melyben valóságos Ember ölö méreg van; tehát akik iszzák azok kétség kívül a pálinka ital által életüket lasan lasan rövidítik...

K. Mire használtatott legelsőben a pálinka? F. Patikában a gyogyszerek között izgato szernek, a nép között pedig ortza pirosiótónak.

K. Tudományos neve mi a pálinkának? F. Alkohol, melj magyarul ortza festéket téssen.

K. Minő nemei vagynak a pálinkának? F. Gabonorium, Silvorium, Köményes, Rozsolis, Punts, Rum/.../Islivovitz/.../

K. Minő alakzatban iszák a pálinkát különböző osztályzatú rendek? F. Az uri rendek és vagyonosabb polgárok, Nád és Szinmétel, s különböző Fűszerekkel, szint és szagot adván a pálinkának, Rozsolis és más divatos név alatt, a köz nép pedig a dolgozó napokon tisztán de innepeken leg inkább mézesen szokta ini a pálinkát.

K. Leg nagyobb mértékben kik iszák a pálinkát Erdélyben? F. A Magyarok Földén, vagyis a vármegyéken a Czigányok, Székelyek földén a Három széki székelyek. A Szászok földén a Barcaságon lévő oláhok.

K. Hogyan kell nézni azt, ki mást pálinkával kínál? F. Vagy úgy mint egy oljan téboljodott szerelmest, ki orvoság gyanánt mérget nyuajt beteg kedvesének. Vagy úgy mint egy oljan gonosz barátot, ki bolondá akarja teni bene bizakodo barátját, azért hogy meg csalhasa, javait magáévá tehese.

K. Mikor kel el leg több pálinka? F. Sátoros inepeken és vasárnapon/.../

K. Mit téssen megrészegedni? F. Meg részegedni anyit téssen, mint az embernek magát bolondá tenni.

K. Mire kel vigyázni, mikor valaki megházasodik vagy férjhez megyen? F. Ara, nehogy részeges szeméjel párosuljon; mert aki részeges szeméjel talál parosulni, az ördöggel párosul; mivel egy részeges szeméjben a világon minden rosz feltaláltatik.

210 Balázs Géza jegyzi meg, hogy a házilag készített és fogyasztott pálinkaféleségek száma gazdagabb volt. A mézes, cukros, köménymagos pálinka mellett változatos ízű ágyaspálinkák készültek (Balázs G. 2004: 72).

A legények ítéletének kinyilvánítása

Tágabban értelmezve, a zöld ág elhelyezése által a legénytársadalom individuális és/vagy kollektív véleménymondást gyakorol. A román szakirodalom állapítja meg, hogy a legényszervezet tagjainak a téli ünnepekben való szerepjátszása egy olyan társadalmi hierarchiára épül rá, amelynek a közösség aláveti magát. Ebben a hierarchiában a legények hatalmi pozíciót sajátítanak ki és gyakorolnak. A hierarchia mögötti mentalitás szerint „együtt jár az erő, a hatalom és a fiatalság, illetve az erő, a hatalom és a hímnem”.²¹¹

Kós Károly leírása szerint a *kikiáltás* (*strigăciuni*) szokása a román többségű falvakban, Szent György éjszakáján élt. A legények két csoportban vonultak ki a falu határában lévő dombokra, „innen párbeszédes formában, messze is hallható hangon kikiáltják, hogy az elmúlt év folyamán az előző Szent György óta a lányok milyen rosszakat követtek el”²¹². Mezőbodonban szilveszter éjszakáján az egyik dombra a legények, a másira a leányok álltak ki. Kikiáltották mindazt, ami az elmúlt évben normasértésnek minősült a faluban.²¹³ Zsigmond Győző gyűjtése alapján tudjuk, hogy a legtöbb mezőszégy faluban Szent György estéjén kiabáltak. Kivételet képez Magyarországot, ahol szilveszter éjszakáján került sor a rítusra. A kikiáltás általában a lányok viselkedésére és a boszorkányok rontásaira vonatkozott (Zsigmond Gy. 1999: 105).²¹⁴ Egyik csoport a reformárus templom dombjára, a másik a határ valamelyik dombjára állt, s egész napon keresztül folyt a kiabálás (Gazda 1980: 340). A kalotaszegi Zsobokon a szokás megreformált változata élt 1977-ig. Szilveszter estéjén a falu lakossága a kultúrotthonban gyűlt össze, itt kiáltották ki a falu lakóinak viselt dolgait (Vasas–Salamon 1986: 119). Jánosfalván szilveszter éjszakáján a falu lakossága a templom előtt gyülekezett. Szavalatokkal és énekekkel, valamint zajkeltéssel siettették az óév távozását, köszöntötték az újesztendőt. Egy leszerelt legény olvasta fel az elmúlt év közvéleménynek hangot adó tréfás krónikáját: itt feddték meg mindazokat, akik valamilyen formában megszegtek a közösség bevett normáit (Hála Józsefet idézi Pozsony 1998: 201). Torockón és Torockószentgyörgyön a farsangtemetést záró *prédikáció* nyújt lehetőséget a faluban történetek, a botlások számbavételére, kibeszélésére (Keszeg 2004b: 69–71, 117–125).

A magyarózdai emlékezet szerint a legények húshagyókedd éjszakáján csutakot vetettek a pártában maradt lány udvarára, s láncsal dörömböltek a kapun (Horváth I. 1971: 118). A zöldág állítással általában együtt járt az ellenszenves, rossz viselkedésű lányok háza előtti rendetlenítés. Apácán és Keresztváron a nagyravágó, büszke, a legényeket kikoszarzó, táncban visszautasító, szeretőjét elhagyó lánynak kocsányt állítottak zöldfa helyett, a ház előtti teret pedig pelyvával szórták be (Seres 1984: 408).

211 A román szakirodalmat Zane 1999 foglalja össze. A hivatkozások: Zane 1999: 60.

212 Kós Károly a katonai szokást említi (Kós 2000 II.: 248).

213 Saját gyűjtés.

214 A rítus román irodalma: Culea D. é.n.: 124–127, Manolescu 1967: 119–120.

A szertartásos viselkedés részét képező, az ünnepi alkalmak szertartásába illeszkedő véleménymondás elsősorban a lányokra irányul. A fa állítása/nem állítása, a zöldág/szemét olyan szimbolikus eszközök, amelyekkel a legények ritualizáltan értékelték és minősítették a lányokat.²¹⁵ Másodlagosan azonban érintheti a felnőttet, a házaselet megszegőit, a munkakerülőket, a csendháborítókat, a hatalmat képviselő és gyakorló hivatalokat, azok képviselőit, a közalkalmazottakat. A 20. században a zöld ág általában a lányokat illette meg, de helyenként a falu előjáróinak, köztisztviselőknek is kijárt e megtiszteltetés (Dömötör 1986: 52).

A rítus kulcsepizódja az éjszakát követő nap. Virradattól kezdődik el a legénycsoportok szimbolikus gesztusainak értelmezése és értékelése. Az értelmezés és a szimbolikus üzenettel szembeni attitűd újrendezi, megerősíti a lokális társadalom hierarchiáját: 1.1. kinyilvánítja a lányokkal szembeni általános elvárásokat; 1.2. a közösségben élő egyénekre vonatkoztatja e normákat; 2.1. kinyilvánítja a legények véleménynyilvánítási jogát; 2.2. érvényesíti a legények jogát; 1.3. a közösségi figyelem középpontjába állítja a véleményt nyilvánító személyeket; 3.1. szimbolikus jelzi a kontroll és szankció hagyományának meglétét és presztízst; 3.2. érvényesíteni, működtetni kezdi a társadalmi presztízst, illetve a tekintélytől való megfosztottságot. A befogadás (utcai kiállítás, a szomszédolás), az értelmezés (a találgatás, a híresztelés), viszonyulás (a felelősségrevonás, fenyegetőzés, az ítélet látható jeleivel való hivalkodás, vagy az eltüntetésükre tett kísérlet) változatos formái olyan dinamikát kölcsönöznek e napnak, amely magába sűríti az elmúlt év tapasztalatát, a helyi társadalom egy automatikusan működő hierarchiáját, s legalább egy évre meghatározza egyének és családok presztízst.

A zöldág beszerzése: a falopás

A rítus szimbolikus eleme, a fa szükségleti cikk, a fáultető ember fáradozásának eredménye, az élettér tartozéka. Kivágása, elköltöztetése különböző, eltérő reakciókat vált ki, feszültségeket teremt. A korábban említett, a zöld ág állítása által forgalmazott jelentések azért is relevánsak, mert a gesztus egyúttal egy személy, egy család, a környezet elleni agresszió mozzanatát is magában tartalmazza.

Egyik történet főszereplője és előadója maga is tudatában van, hogy szimpátiája kifejezése érdekében egy áldozatul kiválasztott gazdaság díszét áldozta fel. *Vót borostyánfajak. Ótott fa, fehér. Olyan vastag vót, mind a kezem né. Délutános vótam, s ezek vártok a busznál. Juon, Marius, Csabika. A fejszéve. Hová meek, hová meek. Te, mondam, láttom egyet, má rég, én meek, kivágom aztat. Ezek, baj lesz. Nem lesz baj. Ki is vágtam akko, s odavitem Máriának. Nekidőttem az ajtónak. A vénasszony nem tudta, hogy ki tette oda. Ez miko megláttam az ő borosnyánját, azt mondta, ez az enyém. Ki hozta ide? Azt mondja anyósam, én*

---

215 A charivari szimbolikus jelentéseiről: Kotics 2001.

honnant tudjam, ki járt itt az éje. [Nevet.]²¹⁶ A megkárosított személy azonosította a kertjéből eltűnt orgonaágot, az általa kitüntetett személyt, annak hódolóját. Ezután pedig felelősségre vonta a legényt és annak szüleit.

A székely társadalom falutörvényeiből következtethetünk arra, mennyire lét-szükséglet volt a fa. A fűtés, az építkezés, az eszközök előállítására nagy mennyiségű fát igényelt. Emellett az erdő fái vadgyümölcsöt, makkot, kérget, az ecetkészítés, a hamuzsírfőzés, a szénégetés, a kosárfonás alapanyagát biztosították. A különböző fajok, továbbá a különböző állapotú fák értéke eltérő volt. Ezért mind az erdők telepítése, mind gondozása és óvása közösségi érdek volt.²¹⁷ Az erdők állapotára való tekintettel Hídvég lakói 1800–1820 között érvénybe léptetett rendtartása kijelenti, „lábáról fát levágni nem szabad”, tüzelésre csupán a földön heverő fát szabad gyűjteni (Imreh I. 1983: 456). Az alsócsernátoni, 1665-ban írott, 1666-os, 1716-os, 1718-as, 1793-as másolatban ismert falutörvény szigorú büntetést ír ki arra, aki az erdőt megdézsmálja. Az ökörszekeres tolvaj ökrét leütötték, húsát a falu lakói között kiosztották, az állat bőre, a tolvaj szerszámai az erdőörököt illette (Imreh I. 1983: 306). Az erdőt megdézsmálóktól behajtott büntetés Bodokon is a falu illette (1731 – Imreh I. 1983: 370). Homoródfalván (1670, 1740 – Imreh I. 1983: 321), Papolcon (1733, 1759, 1822 – Imreh I. 1983: 371) a falu határában lévő zsenge gyümölcsfák, Zalánban (1699 – Imreh I. 1983: 333), Szacsvában (1717 – Imreh I. 1983: 346) az erdő zsenge fáinak kivágását pénzbüntetéssel sújtották. Nagybaconban 1748-ban, Közé-pajtán 1775-ben, Magyarhermányban 1803-ban, Csíkjenőfalván 1838-ban foglalták törvénybe az erdők, a határ, az utak széle fáinak védelmét (Imreh I. 1983: 387, 437, 458, 497).

Miközben a hatóságok a közösség érdekét védve üldözték az erdőt, a zsenge fákat pusztító legényeket, a közösség rokonszenvvel fogadta az elhelyezett májusfákat. Tárkány Szücs Ernő írja, miszerint „a zempléni hegyvidék falvaiban május elsején ún. májusfát állítottak, amihez fát a földesúri erdőörök kijátszásával szereztek, tehát loptak, de a helyi közvélemény ezt jogszerű cselekménynek ítélte meg, minthogy a falvaknak nem volt saját erdejük” (Tárkány Szücs 1981: 43). Amint korábban említettük, Tasnád környékén is a legszebben virágzó, zöldellő fákkal tisztelték meg a lányokat. A gyümölcsfa csemetét elpusztító legény a falubíró részéről büntetésben részesült, miközben a közvélemény elnézően fogadta a tolvajlást (Lakatos-Bakó 1983: 153).

Következtetések

Az Orbai széki Református Egyházmegyei Levéltár 17–19. század közötti vizitációs és vizsgálati jegyzőkönyveit elemző könyvében Gazda Enikő jegyzi meg, hogy a az egyházi és a világi büntetések azokkal szemben voltak hatásosak, akik alkalmilag váltak normaszegővé. Ezek mellett minden közösségben nagyobb számban voltak

216 K. Sándor sz. 1954. Detrehemtelep, 2003. május 1. Sajat gyűjtés.

217 Az erdőhöz való viszonyulás átfogó kutatását Erdélyi Zoltán kezdeményezte 1959-ben (Erdélyi Z. 1959).

azok a visszaeső bűnösök, akik folyamatosan megszegték a közösség normáit és a törvényeket, s akik emiatt végérvényesen a társadalom periferiájára szorultak, s nem is igyekeztek reintegrálódni (Szócsné Gazda 2001: 167). Filozófiai antropológiai esszéjében Emil Cioran írja, hogy csupán annak a létezésnek van értelme, amely *essetté* tud válni. Az eset az érdeklődés középpontjába állítja az egyént, kiemeli a névtelenségből, s az univerzális esszencia helyett a partikuláris esszenciával tölti fel sorsát (Cioran 1991).

A fenti elemzésünk szintén ezt a helyzetet kívánta érzékeltetni, megvilágítani: a május 1-jei zöldág állítás olyan alkalom, ahol individuális és közösségi önaffirmáció valósul meg. A szociális térben egyének és csoportok hívják fel magukra a figyelmet, s a hatásosság kedvéért, nagyrészt a közösségi normák többszöri, enyhe átlépésével. S miközben a közösség és a közösség életét szabályozó, felügyelő hatóságok a rendreutasítás szándékával állást foglalnak a fiatalok túlkapasásával szemben, valójában elnézően zárják le az esetet, s veszik tudomásul a közösségnek egy új korosztállyal való felfrissülését. A zöldág állítás egyidőben mutatja meg az egyéni opciókat és attitűdöket, a legények, legénycsoportok, legénygenerációk, a legények és lányok, ifjak és szülők, ifjak és felnőttek, egyén és intézmények, normák, törvények, ember és természet közötti kapcsolatokat.

A rítus keretében a határon és az utcán való zajongás, a rendetlenítés, a zsenge fák kivágása, az alkoholfogyasztás a nyugalom, a rend, a mértéktartás normáinak szertartásos, enyhe átlépése a figyelmet manipulálja és emlékezetet termel. Feltételezésünk szerint a szertartás kulcsepizódja az az intenzív beszédesemény, amely nevesíti és sok éven keresztül emlékezetessé, teszi a színre lépő generáció tagjait. A beszédesemény tehát a kommunikatív emlékezet azon szertartása, amely az emlékezet regiszterét aktivizálja és gazdagítja, s ezáltal – a közösség tagjainak számbavételével, a fölöttük való ítélkezéssel – közösségi szolidaritást, közös tudást, közös értékrendet termel (J. Assmann 1999: 51–52).

És amit az elemzés által szintén hangsúlyozni szeretnénk: a mezősegi falura való hivatkozást azért tartottuk fontosnak, mert meggyőződésünk, hogy miközben a szokásmoделlek valóban közel vezetnek egy-egy intézmény, szokás, viszonyrendszer megértéséhez, a kultúra és a társadalom, a kettő összefüggésének látásától, megismerésétől távolítanak el. A fenti példa a lokális életvilágban hordozott jelentései szerint a következőképpen strukturálódik. P.A. legénnyé cseperedik; udvarolni kezd a faluban élő M.-nek; P.A. zöldág állítással kívánja szimpátiáját kifejezni; P.A. előre kiválasztja M.M. virágos kertjének díszét, a fehér orgonát; P.A. és évjárata a május elsejét megelőző éjszaka bejárja a falu határát és utcáit; május elsején reggel a falu kíváncsian figyeli a legények által elhelyezett jeleket; az M.-ék kerítésére helyezett virágos faág tudtul adja a legények értékelését; az ág elhelyezését összefüggésbe hozzák P.A.-val; a károsult M.M. bejárja a falu utcáit, orgonafáját keresve; az orgonaág megtalálása után megtudakolja M. udvarlójának kilétét; M.M. felelőségre vonja P.A.-t. Május elsején az ehhez hasonló stratégiák és események sokasága aktivizálja a lokális társadalmat, kommunikációs hálózatát, viszonyrendszerét, valamint az emlékek repertóriumát. A rendetlenítés eseményei hasonlóképpen ter-

melnek jelentéseket. R., a fiatalon elhunyt legény a juhakol elköltöztetésével enyhe, játékos formában a magánterület és a magántulajdon sérthetetlenségét szegi meg, ugyanakkor ötletességét, bátorságát, fizikai erejét stb. nyilvánítja ki. Tette által alapozza meg a rá való emlékezést.²¹⁸ Az eset az áldozat, a tréfamester és cinkostársai, valamint az esemény közönsége, a falu lakossága között hoz létre egy kommunikációs, szociális viszonyt. A gazda által szervezett és felügyelt magánterületre ezen az éjszakán betolakodnak a fiatalok, felméri a gazdaság szerkezetét, állapotát, s ottjártuknak szándékosan jelét adják. A szekér szétbontásával és lehetetlen helyen való összerakásával a szekér alkatrészeinek ismeretét bizonyítják és gyakorolják.

2003. május 1-jén újra visszatértünk a hajdani gyűjtés helyszínére. A faluba érkezve azonban döbbsent csend fogadott. Mindössze három kapu volt feldíszítve. Az elvált fiatalasszonynak, I.-nek a hatéves fia állított zöld ágat; egy nagymama hároméves lányunokája számára tűzött zöld ágakat a kerítésükbe; egyetlen leány kapott zöld ágat udvarlójától. A hagyomány kimaradása, a háborítatlan rend zavarba hozta a falut. Nem teremtődött meg az a nyilvánosság, amelyben egy évjáratra terelődött volna a figyelem és a szóbeszéd. Elmaradt a legények éjszakai ténykedése, amely a faluban élő lányokra, magaviseletükre, a fiatalok társadalmában elfoglalt helyükre, kapcsolataikra, valamint a felnőttek zöldágazással kapcsolatos emlékeire ráirányította volna a figyelmet.

Amit ezen a napon a beszélgetések felszínre vetettek, az a vendégmunkára kényszerülés oka, a vendégmunkás sors, a vendégmunkára távozottak utáni sóvárgás. A falu fiatalságának egy része ugyanis (mintegy 50 személy) Olaszországban, Spanyolországban, Magyarországon dolgozik. Ahol a nyelv ismeretének hiányában kommunikációs lehetőségeik korlátozottak, a munkahelyi kapcsolatokra szűkülnek le. A helyi szokások ismeretének hiányában az új környezetben marginalizáltak. Szülőföldjüktől távol élve életükből hiányzanak a közösséghez tartozás élményét nyújtó emlékezési alkalmak és események. Ők maguk sem résztvevői, sem tárgyai a lokális emlékezetnek.

---

218 Az esemény ebben az esetben a megalapozó emlékezés kiindulópontja. A megalapozó emlékezés: J. Assmann 1999: 52. A faluközösség ez esettől kezdve az emlékezés társadalmi kereteként működik. Miközben a közösség egyik tagjára emlékezik, egyúttal önmagát hozza létre. Maurice Halbwachs szavaival: az egyén a társadalomban tesz szert emlékeire, emlékezik és ismeri fel, lokalizálja az emlékeit (Halbwachs 1925: VIII).